

C

CABARET. Tetman de Vries* zette in 1943 met zijn zang- en toneelspel *De tiid hâldt gjin skoft* (De tijd staat niet stil) een stap halverwege toneel en revue. Na W.O. II heeft het Fr. C. ruimer beoefening ondervonden. Hebben de kleine semi-beroepsensembles (De Vries, Popma, Westra) uit commerciële overwegingen het echte C. niet op het dorpstoneel kunnen brengen, in de kring van het 'Boun fan Fr. kunstners' en van de studenten is veel en vaak met succes geëxperimenteerd. In *De bûnte akster* (1954) bundelden Van der Molen en Tuinstra Fr. C.-teksten, z Toneel.

Zie: De skelfink yn'e boekebeam (1951).

CACHELOT, 'z Potvis.

CAESARIUS van Heisterbach, cisterciënzer monnik (Keulen 1180—Heisterbach ca. 1240). Maakte Fr. visitatiereizen mee en stelde ca. 1222 een reeks wonderverhalen samen, de *Dialogus Miraculorum*. Hierin verhalen uit Klaarkamp en omgeving.

Zie: Wumkes, Paden I, 56-59.

C.A.F., Coöperatieve Aankoopvereniging Friesland, z Aankoopvereniging.

CAHAIS, Gerardus Magnus, boekhandelaar (Lwd. ged. 24.3.1754-26.1.1835). Had van 1795-1821 een deftige zaak in de Bagijnestraat te Lwd. Opgevolgd in 1821 door G. T. N. Suringar*.

CALVERBOEKEN. In sommige steden de boeken waarin misdadigers beterschap beloofden.

CAMMINGEHUNDERI. In 839 een 'villa' (dorp) in 'Uuestracha'. Gedacht is aan Westergo (Kimsward, Almenum, Welsrijp-Huins). Ook wordt gepleit voor Lwd.

Zie: Vr. F. XXVI (1918), 148-154; XXVII (1924), 77-78; XXVIII (1928), 95-99; Med. van de Ver. voor Naamk. te Leuven XXVI (1950), 35.

CAMMINGHA. Naam van drie edele geslachten. Het oudste, van Lwd. en Ferwerd, had twee takken. Tot de ene, die begin 17de eeuw uitstierf, behoorde Hidde C. Tot de andere, die begin 17de eeuw uitstierf, behoorde Gerrolt, aanhanger van Albrecht* van Beieren, heer van Lwd., Stiens, Wirdum en Ferwerd 1399.

Zijn zoon was Peter, vetkoper, tegenstander van Jan van Beieren, grietman van Leeuwarderadeel (1437). Diens zoon Sicke trouwde Doedt Dekema. Zij hertrouwde Haye Sakers Donia, hoofdelling op Ameland († 1486), die de naam C. aannam. Een zoon Pieter I, heerschap van Ameland († 1521), was betrokken bij het bieroproer* te Lwd. (1487), raad van de

potestaat Juw Dekema (1494), grietman van Leeuwarderadeel en Tietjerksteradeel (1506-10). Zoons waren o.a. Sicke (1490-voor 1541) en Haye II, heer van Ameland (1503-vermoord te Lwd. 1556). Zoon van eerstgenoemde was Pieter II, heer van Ameland (1531-Lwd. 1575), lid van het Verbond der Edelen. Zijn nageslacht behield de heerlijkheid Ameland, tot het in 1680 uitstierf, z Ameland (geschiedenis).

Het derde geslacht stamt af van Sjouck († 1515), dochter van Haye. Zij trouwde Rienck Eminga († 1531), die de naam C. aannam. Deze was raad van Albrecht* van Saksen (1499), raad in het Hof (1515-30). Een afstammeling was Jhr. (1814) Vitus Valerius (1790-1852), ontvanger directe belastingen te Veenwouden 1817-23, grietman van Leeuwarderadeel 1823-51. Van hem bestaat nog een weinig talrijk nageslacht, dat tussen 1850-1900 Frl. verlaten heeft.

Zie: Stb. I, 72, II, 48; Ned. Adelsboek (1941), 20; (1954) 455; v. d. Aa II, 13-15; N.B.W. V, 81-82; Sminia, Naamlijst, 13, 19, 26, 129, 182, 272; Andreae, Nalezing, 12, 14-16, 62; Sminia, Naamlijst (1816-51), 2; Reg. Leeuw. Cour., 29; Repert., 233; Ned. Leeuw LXXI (1954), 361.

—, **Hidde van**, edelman-pastoor te Dokkum, Anjum (ca. 1460) en Lwd. (1483, '85). Op gezag van B. van Holdinga is hij lang ten onrechte aangezien voor de drukker van het *Freeska Landrincht**.

Zie: Wumkes, Bidders, 97-123; Huldeboek Kruitwagen(1949), 73-88.

CAMMINGHA, Hero, pseudoniem van Douwe Kalma

CAMPAGNEVAART. Het vervoer te water van bepaalde landbouwprodukten (aardappelen, suikerbieten) naar de verwerkende industrieën. In Frl. bestaat de bieten-C. (z Suikerbieten). Door de Groningse fabrieken worden met een aantal schippers (de zgn. 'vaste schippers') overeenkomsten gesloten voor een deel van de aanvoer, terwijl het resterende deel via de schippersbeurzen wordt bevracht.

C. vergt vrij veel scheepsruimte in de binnenvaart. Voor het bietenvervoer wordt ook de vrachtauto gebruikt. In 1955 werden ca. 92 500 t bieten vervoerd (ca. 43 000 t (45 pct.) per vrachtauto en ca. 49 500 t (55 pct.) per schip). -In 1956 was de Fr. aanvoer ca. 72 000 t, waarvan wegvervoer en binnenvaart elk de helft voor hun rekening namen. Deze verschuiving ten gunste van de vrachtauto wordt veroorzaakt door het buiten gebruik stellen van kleinere vaarwegen. Ook kan een vrachtauto (combinatie van auto met aanhangwagen) thans ca. 20 t in een rit vervoeren (met twee ritten per dag dus 40 t). De bietenschipper vervoert slechts 25 t per dag. z Binnenscheepvaart.

CAMPBELL, Alistair, Engels anglist (Birmingham 12.12.1907-). Werkzaam te Oxford. Kenner van Nederlands en Fr.

Wrk.: o.a. in Fr. Jierb. (1937), 31 e.v.; (met J. H. Brouwer) The early Frisian Studies of Jan van Vliet (Assen 1939); Transactions of the Philol. Society (1939); Philological transactions (1947); Gysbert Japics, the Oxford text of four poems (1948); Thet Freske Riim, Tractatus Alvinci (The Hague 1952).

CAMPEN, Peter Hendricksz van, 'boekdrucker

ende formsnijder' te Lwd. (1579-92), 'gheswooren drucker 's hoefts van Vrieslant' (1586). Opvolger van Is. ter Steghe*. Zelf opgevolgd door G. van den Rade*.

CAMPER, Adriaan Gilles (Amsterdam 31.3.1759-Den Haag 5.2.1820). Zoon van Petrus C.*, met wie hij samenwerkte. Vele buitenlandse reizen. Een der eerste Nederlandse alpinisten. Gaf zijn vaders geschriften uit. Curator van de Hogeschool en het Atheneum.

Zie: N.B.W. I, 549-552; De Berggids (juni 1950), 41-45.

CAMPER, Petrus, wijsgeer en medicus (Leiden 11.5. 1722-Den Haag 17.4.1789). Hoogl. te Franeker (wijsbegeerte, anatomie en chirurgie, 1749-55), Amsterdam (1755-61) en Groningen (1763-73). Voorzitter Raad van State. Prinsgezinde aristocraat. Internationaal bekende grootmeester in alle takken van de medische wetenschap en praktijk. Verbazend vruchtbaar publicist.

Zie: Reg. Leeuw. Cour., 29; Repert., 223; Galama, Wijsg. onderwijs (1954), 164-171.

CAMPHUYSEN, Dirck Raphaelsz., predikant-dichter (Gorinchem 1586-Dokkum 19.7.1627). C. kwam op zijn vlucht voor de contraremonstranten via O.-Frl. (Norden) naar Harlingen (1621-22), verbleef op Ameland (1622) en te Dokkum (1623-27), waar hij vertaalwerk (o.a. Psalmberijming) deed en een vlashandel dreef. In 1625 bedankte hij voor een professoraat te Rakow. Afkerig van alle kerkelijke autoriteit; voelde zich het meest thuis bij de collegianten*. Zijn *Stichtelijke Rijmen* hebben grote invloed gehad. Misschien heeft C.s geest te Dokkum meer gewerkt dan na te speuren valt. z Petrus Hermanni, Hajo Lamberti, Arminianisme, Verenigde Christelijke gemeente.

Zie: W.P. Enc. ⁶v, 436 (met lit.); Repert., 234; Reg. Leeuw. Cour., 29.

CAMSTRA. Edel geslacht uit Lwd. Hiertoe behoorde Rienck (gesneuveld Akmarijp 1461), vooraanstaand Schieringer, grietman van Leeuwarderadeel 1453.

Zoons o.a. 1. Wigle († 1501), trouwde Eelck Heringa. Hun zoon Sascker nam de naam Heringa aan. 2. Sytze, wiens zoon Rienck († 1513) zich Andla noemde; met diens kinderen Sjoert († 1541) en Jads († 1556), non in Bethlehem, stierf deze tak uit. 3. Feycke († 1517), Schieringer, grietman van Leeuwarderadeel 1495. Zoons: A. Rienck, grietman van Leeuwarderadeel 1516; B. Foppe († 1525); C. Homme († 1552). Diens zoon Foppe (1530-in ballingschap Emden ca. 1570), geus, verbannen 1568. Kleinzoon Tjallingh (1576-1614). Zoons van de laatste o.a.: a. Homme (11652). Achterkleinzoon Hans Willem (1687-1761), met wie het geslacht uitstierf. b. Goffe († 1603). Kleinzoon Tjallingh Schelte Leo Willem (1680-Brussel, in de slag bij Malplaquet, 1709). 4. Pieter († 1494), bekend Schieringer, raad van de potestaat Juw Dekama 1494. Zoon Rienck († 1522), aanhanger der Saksers en van Karel V.

Zie: Stb. I, 79; II, 52; v. d. Aa, II, 28-30; N.B.W. V, 84; V.A.

(1899), 74-162.

CAMSTRA, Douwe Baukes (Lwd. 15.5.1807-20.8. 1869). Arrondissementsjker te Lwd., richtte het 'Selskip*' 1844 mee op, schreef Fr. novellen.

Zie: N.B.W. IX, 125.

CANCINUS, Wernerus Wilhelmus, predikant (?-Heerenveen 1731). Onder invloed der labadisten* wilde hij als predikant van Wier geen Avondmaal houden noch dopen. In 1695 emeritus.

Zie: S. D. v. Veen, Historische Studiën (Groningen 1905), 337-363.

CANNE, Rudolf Wilhelm, onderwijzer (Wons 10.12. 1870-Amsterdam 3.11.1931).

Toneelschrijver, die in zijn ernstige stukken psychologische verdieping bracht. Zijn blijspelen en kluchten zijn van minder waarde. Schreef ook verhalen (*Rûchkâlt*, 1926 en biografieën (A. Boonemmer, J. P. C. Salverda): was redacteur van 'It Heitelân'.

Ernstig toneelwerk: Libbensstriid (1905); Fen 't hirde libben (1906); Yn dúnjende djipte (1908); It njuggende gebod (1912, ³1920); Der wier ris... (1916, zijn beste werk); Hwa't sûnder sûnde is... (1919); Rjuchten en plichten (1924); De forlerne soan (1925); Peaske (1929, samen met Y. C. Schuitmaker).

Zie: Piebenga (1957), 194-196; Y. Poortinga, Fr. folkstoaniel (1940), passim; Kalma, Fr. Skrift. I (1928), 30-31; Reg. Leeuw. Cour., 29; Repert., 48, 234.

CANNEGIETER. Predikantengeslacht, afstammend van een burgemeester van Steinfurt, wiens zoon Hendrik (1691-1770) rector te Arnhem werd en zijn naam Kannegiesser vernederlandste. Uit dit geslacht Herman C. (1723-1804) en predikanten, medici, notarissen.

Zie: Ned. Patr. IX (1918), 59; Romein, Naamlijst, passim; Aanv. 29, 31, 41, 50, 52, 74, 94; N.B.W. III, 202-203; VI, 264; vil, 274; x, 169; D. Cannegieter, Genealogie van het geslacht C. (1884).

—, **-Dominicus**, notaris (Hallum 23.10.1842-Tsjum 11.3.1909). Zoon van H. G. C. (I). Geschiedbeoefenaar.

Wrk.: schreef vele artikelen; voorts Genealogie geslacht Cannegieter (1884); Geschiedenis van het Martenahuis, te Franeker (1895); Oud-Sjaerdema en Sjaerdemaslot (1902); Reynier van Tzum (1904).

Zie: Repert., 48,49; N.B.W. III, 202; H. G. Cannegieter, D. C. 1842-23 Oct.1942 (1942).

—, **Hendrik Gerrit** (1), medicus (Witmarsum 28.5.1804-Hallum 15.5.1881). Was van 1829-81 arts te Hallum. Schreef historische artikelen over Ferwerderadeel.

Zie: N.B.W. X, 169; Repert., 49.

—, **Hendrik Gerrit** (2), journalist-letterkundige (Tsjum 17.9.1880—). Stond als herv. predikant te Jelsum (1906-14) en schreef over Fr. onderwerpen.

Wrk.: (alleen Frl. betreffend) (onder pseud. Georg Grünewald) Van liet wondere ambt (1909); De Friesche Beweging (1917); Rusticus Urbanus (1920); François Bekius (1940); Dom. Cannegieter 1842-1942 (1942).

—, **Herman**, jurist (Arnhem 4.8.1723-Franeker 3.9.1804). Advocaat bij het Gelders Hof (1744), hoogl. in de rechten te Franeker (1750). Ondanks de aanbiedingen van Utrecht en Leiden bleef hij.

Zie: Boeles I, 2de dl., 522-528.

—, **Petrus**, Ned. herv. predikant (Tsjum 24.7.1883-). Stond o.a. te Koter (1911-17) en Idaard (1917-32), Was 30 jaar algemeen secretaris van de Ned. Ver. van Vrijzinnige Zondagsscholen en redacteur van 's Levens Opgang'. Was 25 jaar lang redacteur van het vrijzinnig godsdienstig weekblad 'Nieuw Leven'.

CANONICUS FRISIAE. Fr. predikant, die tijdens de Republiek de wetsveranderingen bijhield en in de verschillende boeken inschreef. Hij zorgde ook voor de druk van het Compendium der kerkelijke wetten. In 1757 deed dit de canonicus G. Nauta*. In 1771 en 1806 werd het wetboek weer gedrukt.

CANONIEK RECHT in Frl..

zie Compendium: Het Friese recht.

CANTATE. Literaire tekst voor koor en spreekstemmen; in de Fr. literatuur o.a. bij T. G. v. d. Meulen (*Simmernacht en simmermoarn*), P. J. Troelstra (*Fûgelsang*, in: 'Rispinge'³, 141-147; *It koalsiedterskjen*, 'Rispinge'³, 232-254), D. Kalma (*Hjerstnacht*, in: 'It sjongende Fryslân', 133-193), D. H. Kiestra (*Oer it heamiel gear*, in: 'Efter it oargel', 8-18), alle zonder muziek. Bevrijdingscantaten schreven D. A. Tamminga en F. Schurer (*Wer binn' de fjilden grien...* (1948/49)) en M. Sikkema (*De fyftsjinde april*), beide met muziek van P. Folkertsma.

Zie: Th. de Vries, Fr. Stilistyk (1937), 37-39.

CANTER. Naam van twee Groningse regeringsgeslachten. Leden hebben in Frl. een rol gespeeld. De Fr. tak van het ene geslacht begint met Jacob C., burgemeester van Lwd. 1501, 1526. Achterkleindochter wrsch. Lieuwkje, trouwde Jan van Oosten, uit welk huwelijk de tak C. van Oosten. Kleindochter van dit echtpaar wrsch. Machtelt Jacoba, trouwde Tammerus Visscher, waaruit het geslacht C. Visscher. Uit het andere geslacht stamde Jan Popke Andreae C. (1723-1800), secretaris van Weststellingwerf.

Zie: V.A. (1863), 144; Stb. II, 26; Nav. XXXIX (1889), 52; XLI (1891), 531; Groningse V.A. (1891), 1-25; N. Drentsche V.A. (1899), 224; Ned. Leeuw XLV (1927), 367; Vr. F. XXXVIII (1946), 18.

Canterlandse weg (Fr.: *de Kanterlânnen om*). Ca. 1867 aangelegde weg tussen Mooie Paal N. van Miedum en Giekerk langs of door de Canterlanden, met Canterlandse brug over de Murk. Landerijen waren eigendom van de fam. C.

CANU, **Robbert Robbertsz le**, Nederlands zeevaartkundige (1563-kort na 1630?). Van deze gebannen doopsgezinde, die buiten alle kerkverband pleitte voor een algemene en

verdraagzame kerk, zijn verschillende boeken in Frl. gedrukt, waarvan een met hulp van Joh. **Hilarides***.

CAPPELLE, Herman van, geoloog (Amsterdam 2.10. 1857—Den Haag 24.8.1932). Van 1882-95 leraar biologie te Sneek. Zijn publikaties over het Fr. Pleistoceen* zijn lang de voornaamste bronnen geweest voor onze kennis van Frl. in de IJstijden.

Zie: De West-Indische Gids XV (1933); J. Botke, Fan Fryslâns Groun (1942); Repert., 49.

CAPPIDUS STAURIENSIS (Koppen van Staveren). Volgens Suffridus* Petrus leefde hij ca. 920. Als hij geleefd heeft, moet het ca. 1500 geweest zijn. Hij zou Fr. kroniekschrijver zijn geweest.

CARBONEL, Gerardus, Zuidnederlands jezuïet (Kortrijk 1580-Yperen 29.7.1646). Werkte onder vervolging met vrucht te Lwd. (1613-17, 1624-27) en op Ameland (1627).

Zie: N.B.W. III, 204.

CARILLON. In de 16de en de 17de eeuw in verschillende steden zgn. voorstellen van tien of minder klokjes. Hieruit ontwikkelden zich klokkenspelen van 30 à 40 klokken: Lwd. (1687), Sneek (1711), Dokkum (1718). De oude C.-klokken van Lwd. wachten op een nieuwe klokketoren. Sneek, Joure, Bolsward en Dokkum hebben nieuwe C.s.

Zie: Eekhoff, Gesch. beschr. (1846); Jaarb. Ned. Klokkenspelver., nr. 8 (1931). 29 e.v.; B. XVI (1954), 202.

CARLSON, Gustavus graaf, Zweeds militair (Stockholm 1647?-Beetgum 1.1.1708). Door huwelijk met Isabella S. thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg bewoner van Groot Terhorne te Beetgum. Zeer geleerd; bezat een grote boekenverzameling (12000 dln.), die vele bezoekers trok. De verkoopcatalogus (1711) telt 738 bladzijden.

Zie: Nav. III (1853), 366; IV (1854), bijbl. 38.

CAROLINA, prinses van Oranje-Nassau (Lwd. 28.2. 1743-Kirchheim, Rijnpalts, 6.5.1787). Dochter van Willem IV. Sedert 1760 getrouwd met Karl Christian, vorst van Nassau-Weilburg. De Fr. Hofadel* wilde haar i. p. v. Brunswijk de voogdij geven over Willem v. Dit mislukte, behalve in Frl. na de dood van Maria Louise (19.4.1765).

Zie: N.B.W. I, 584-586; Cat. tent. De Fr. tak der Nassau's (1958).

CAROLINUS, Carolus, predikant (Amsterdam ?-Heerenveen 27.9.1744). Stond van 1689-1736 te Heerenveen. Schreef verschillende werken.

Zie: B.W.P.G. II, 20.

CAROLUS, Johannes (Jean Charles), Zuidnederlands rechtsgeleerde (Antwerpen 1534-Mechelen 1598). Van 1567-76 raadsheer te Lwd., sterk tegen de hervorming en koningsgezind. Beschreef het leven van Caspar de Robles* (1573), een partijdig boek, dat voor 1572-73 van belang is.

Kreeg op eigen verzoek ontslag.

Zie: N.B.W. VI, 772; Sw. (1921), 97-109.

CAROLUSGULDEN. Oorspr. gouden, weldra zilveren munt, ingevoerd door Karel V 1520, in Frl. 1526, verdeeld in 20 stuivers. Naam bleef tot 1795 behouden voor de latere Nederlandse guldens. Een goudgulden* was 1,4 C. of 28 stuivers.

CARRÉ, Franciscus (François), Zuidned. schilder (Antwerpen 1630-Lwd. 1669). Na een periode te Den Haag en Amsterdam werkzaam te Lwd. Tekende portretten van de lijkstaatsie van Willem* Frederik (1664); schilder van interieurs en kermissen. Werk in Fr. Museum, Museum Groningen, Galerie Lichtenstein, Wenen.

Zie: Th. II. B.; Vr. F. XXVI (1918), 12-36; Oude Kunst in (1918), 266-267; A. Wassenbergh, De portretkunst in Frl. in de 17de eeuw (Den Haag 1949).

CARSJENS, Adrianus, herv. predikant (Boskoop 28.4.1880-). Van 1910-49 te Oudega (Smallingerland); werkte voor boerenleenbank en waterschap; schreef historische artikelen.

Zie: Smellingerland (1944, '50).

CARTESIANISME. De door de Franse wijsgeer René Descartes* (Cartesius) voorgestane gedachtenwereld werd na zijn verblijf in Frl. bekendgemaakt door B. Bekker*, die echter geen aanhanger was. De kerk bestreed het C. fel. De vrijheid der filosofen en het rationalisme zouden, zo dacht men, het gezag der Heilige Schrift ondermijnen.

CASIMIR, Rommert, pedagoog (Kollum 29.9.1877-Voorburg 13.3.1957). Leerling van G. Heymans* en J. Ligthart. Van 1918-50 bijz. hoogl. aan de Univ. te Leiden (opvoedkunde en empirische psychologie) en tot 1930 rector van het Ned. Lyceum te Den Haag. Schrijver over pedagogische vraagstukken. In het onder pseud. B. Meersma uitgegeven boek *Hij, wij en ik* (Amsterdam, z.j.) ook jeugdherinneringen.

CASPERS, Evert, schilder (Lwd. 11.2.1897-). Van 1915-37 onderwijzer te Lwd., studeerde voor Ma en N IX. Sedert 1937 leraartekenen aan R.H.B.S. Zwolle. Schreef kunstrecensies. Schilder en graficus (houtsnede). Olieverf, aquarellen, nu gouache. Tentoonstellingen te Lwd. en Zwolle. Begin naturalistisch, nu abstraherend kubistisch expressionisme.

Zie: Overijsels Jaarb. voor cultuur en historie (1953); Leeuw. Cour. (12.4.1957); Fr. Koerier (15.4.1957).

CASTELEIN. Geslacht van oorspr. vee- en kooi-boeren, vogelaars, jagers, sportmensen, herbergiers uit de streek tussen Tietjerk en Hempens. Stamvader is Bouke Melles uit Garijp, die op de Kleine Geest ging wonen (1747). De naam C. werd in 1811 door Melle Boukes, herbergier uit Menaldum, gekozen. Na 1910 neemt het aantal boeren af en ziet men C.s in allerlei andere beroepen, vaak ver buiten Frl.

Uit deze familie stammen vele hardrijders op de schaats. De bekendsten zijn: Arend Hedzers 1844-48; Wopke Barteles 1848-64; Marten Arends 1878-90 (de beste van allen, ging naar de grootste rijderijen in het gehele land om prijzen van f 100, f 150 en f 200); Tjerk 1891-1901; Sipke 1906-12 (later hotelhouder van Spoorzicht te Lwd.); Grietsen 1912-17; Sipke, winnaar met Abe S. de Vries van de Elfstedentocht 1933. - De jonge hardrijdster Tjerkje Visbeek te Hijum stamt uit dit geslacht.

Zie: J. en M. Castelein, Op iiz'ren wjukken (1936); J. H. Rypkema, Hardrijders en hardrijdsters in vroeger en later jaren (1936); H. de Haan, Sipke Martens de Boer (1953); Leeuw. Cour. (9.11.1957); hs. Genealogie op Gem. Arch. Lwd.

CASTELLUM FLEVUM. Een Romeins fort, waarvan de ligging onbekend is (bij het Vlie?, bij Vechten (Holwerda)?, of bij Den Helder?) en waarheen Olennius* in 28 n.C. vluchtte.

Zie: Boeles II, 120, 121; T.K.N.A.G. 2de serie, 51 (1934), 698-708; id. 52 (1935), 508-514.

CASTROP, Hendrik van, Nederlands jurist (Amsterdam dec. 1736-Den Haag 31.1.1806). Patriottisch advocaat, kwam na 1795 naar voren. Werd 1797 naar Frl. gezonden, om de troebelen te onderzoeken, kreeg ruzie met C. L. v. Beyma*, die echter later zijn vriend werd.

Zie: N.B.W. VIII, 265-267.

CASUS LONGI cum casibus brevibus codicum. Geleerde Latijnse samenvatting van de tekst en uiteenzetting van de behandelde gevallen uit de eerste negen boeken van de Codex van Justinianus, wrsch. door een Fr. geestelijke samengeflanst uit verschillende bronnen en ca. 1485 gedrukt door de drukker van het Freeska Landriucht*.

CATE, Ten. Twents geslacht. Een tak vestigde zich na 1700 in Frl. (Sneek en IJlst). Leden vnl. werkzaam als leerlooier, kassier en bakker. In Sneek werden ook een paar burgemeester.

Zie: G. ten Cate, Geslachtslijst van den Fr. tak der familie T. C. (1896); Elseviers Geïll. Maandschr. (1898), 481-493.

CATECHISATIE. Godsdienstonderwijs. In de Fr. kerk lang een verwaarloosd punt. De predikanten lieten de C. over aan vaak onervaren schoolmeesters. B. Bekker* was een der eersten die verbetering nastreefden. In de 18de eeuw ook telkens pogingen om verandering aan te brengen, waarbij doopsgezinden (z J. Stinstra) een rol spelen. Ook J. H. Nieuwold* en Alb. Brink* moeten genoemd worden. Tot in de 19de en 20ste eeuw werden echter ook boekjes gebruikt die pedagogisch volkomen ongeschikt waren.

CATH (Cathius, Catsius, foutief: Cathuis). R.k. Leeuwarder apothekersgeslacht, genoemd naar het huis 'de Vergulde Kat' op de Brol, uitgestorven ca. 1800. z Farmacie.

Zie: Stb. I, 276; II, 186; v. d. Aa III, 74; N.B.W. III, 212-213.

CATS. Geslacht uit Molkwerum, te Lwd. tot aanzien gekomen in de 18de eeuw. Jentje Epeusz.

C. was o.a. secretaris van Leeuwarderadeel (1816), lid Tweede Kamer (1830-40), vice-president gerechtshof (1847). Ook takken Lichtevoort C., Manger C. en Heringa C.

Zie: Ned. Patr. VI (1915), 83; N.B.W. VIII, 267; IX, 142-143; X, 171.

CAUCHEN, z Chauken.

C.B.T.B., z Christelijke Boeren- en Tuindersbond.

CELIBAAT. Verplichte ongehuwde staat der priesters, diakens en subdiakens, in 313 vermeld, maar pas sinds 1563 algemeen voorgeschreven. Vele Fr. priesters hadden in de M.E. een huisvrouw, vooral degenen die zelf de pastorieplaats gebruikten. Het werd niet als verwerpelijk beschouwd. In 1580 leefde nog 55-63 pct. van de Fr. pastoors met een concubine. De 'pastoirstrou' en de 'papekinderen' waren heel gewone verschijnselen. Ook later leidde het C. tot moeilijkheden. In 1851 verscheen te Lwd. een rijmsel *Het celibaat, boezemklacht van een r.k. priester, indertijd gevestigd te Lwd., en onlangs buiten priesterlijke betrekking te Amsterdam overleden*.

Zie: H. O. Feith, Geschiedk. betoog, dat de priesteren reeds voor de 15de eeuw in de Vriesche landen... leefden in den ongehuwden staat (Groningen 1846); Earebondel Wumkes (1950), 182-190.

CEMENTWARENINDUSTRIE. Ook in Frl. namen de fabrieken van cementwaren (betonindustrie) sinds 1930 snel toe. In 1950 22 bedrijven (414 werknemers; twee bedrijven met meer dan 50 man). Centra: Lwd., Harlingen, Sneek, Drachten, Wolvega en Blauwverlaat.

CENSURA MORUM (*C.m.*). Beoordeling der zeden. Nog steeds wordt in de herv. en geref. kerken, speciaal voor het Heilig Avondmaal, *C.m.* gehouden.

Het gaat meestal om het levensgedrag der lidmaten. 'Buiten den band te springen toch lust den Fries en krachtens zijn zondige natuur en uit hoofde van zijn ietwat weerspannigen volksaard.' (S. Cuperus.) Vroeger kwamen bij de C.w. verschillende onderwerpen aan de orde: dronkenschap, onzedelijkheid, oneerlijkheid, ook het dragen van lang haar en vreemde kleding, baldadigheden in en buiten de kerk, trage kerkgang. De grietman gaf inlichtingen. Er werd geoordeeld zonder aanzien des persoons. Men strafte met geestelijke middelen (vermaning, schorsing van het Avondmaal, bekendmaking tot afsnijding met bedekte, dan met openlijke naam, afsnijding). Na de 18de eeuw werd de tucht slapper. De uitwerking van de *C.m.* was en is niet al te groot, én door de censores én door de gecensureerden. Vroeger was er ook nog het oppertoezicht van de overheid. Voor de kennis van het volksleven is de *C.m.*, waarvan de kerkelijke acta verslagen bevatten, belangrijk. Van de tucht onder rooms-katholieken is minder bekend (z Jansenisten). De doopsgezinden kenden ban en mijding. Ook hieraan ging *C.m.* vooraf, z Volkszonden.

Zie: Cuperus, Kerkelijk leven II, 106-125.

CENTAURIE. Buiten de inlandse soorten van dit plantengeslacht (z Knoopkruid en Korenbloem) zijn enkele soorten adventief* gevonden (Eernewoude).

CENTRAAL GEZAG. Vóór de Saksische tijd heeft Frl. nagenoeg niets van een C.g. gevoeld. De Duitse keizers waren in de M.E. ver, hun gezag was gering. Na de Saksische tijd, waarin de spanning tussen Fr. vrijheid* en C.g. gevoeld wordt, komt de macht in Brussel te liggen (-1580). Tijdens de Republiek is er de Staten-Generaal, maar deze heeft betrekkelijk weinig macht. Over belangrijke zaken wordt ruggespraak gevoerd. De spanning blijft (z Quoten). De Fr. stadhouder is vaak drager van de Fr. vrijheid. De Staten-Generaal moeten echter nu en dan ook meehelpen om in Frl. de vrede tussen de stadhouder en de Staten of de Staten onderling te bewaren. Deze periode van halve vrijheid duurt tot 1795. Daarna wordt het gewest of landschap Frl. een pro v. z Decentralisatie, Nationalisme, Vrijheid.

Zie: J. S. Theissen, C. G. en Fr. vrijheid (Groningen 1907).

CERAMIEK, z Aardewerk.

CEULEN, Pieter van, doopsgez. leider (ca. 1525-na 1603). Vooral bekend als spreker op het godsdienstgesprek te Lwd. (16.8-17.11.1596, 155 zittingen!), waar hij de doopsgez. opvattingen verdedigde tegen de geref. R. Acronius*. De debatten in: *Protocol... des gespreck... tot Leeuwarden* (1597). C. was reeds in 1568 oudste bij de Vlaamse doopsgezinden en nam 1578 aan een dergelijk debat in Emden deel. In 1600-01 woonde hij te Sneek, waar Joh. Bogerman* tegen hem ageerde. Kort daarop gestorven.

Zie: S. Blaupot ten Cate, Gesch. der Doopsgezinden in Frl. (1839), no, 131-137, 141, 303-305.

CHARTERBOEK (eigenlijk: Groot Plakkaat- en Charterboek van Frl.). Grote folio-uitgave in zes delen, met vele min of meer officiële stukken uit de Fr. geschiedenis. Het *C. is* onvolledig en onnauwkeurig, maar van grote waarde.

De Fr. Staten, die de uitgave in 1764 opdroegen aan G. F. baron van Schwartzenberg* thoe Hohenlansberg, toonden hiermee liefde voor het eigen gewest te bezitten. Andere gewesten waren reeds voorgegaan. De delen verschenen in 1768 (stukken tot 1499), 1773 (over 1498-1542), 1778 (over 1543-78), 1782 (1579-1604), 1793 (1602-86) en 1795 (1686-1705). Aan de uitgave, waarvan het laatste deel zeer zeldzaam is, werkten mee Nic. Tholen* en J. F. M. Herbell*. z Annael, Beneficiaalboeken.

Zie: Vr. F. vil (1853), 324-361; J. v. Leeuwen, Alfabëtisch Register... (1857); Vr. F. lx (1862), 1-23; G. Colmjon, Register van Oorkonden... (1883).

CHARTERS, z Oorkonden.

CHATELAINE. Zilveren haak met dito kettingen, waaraan de vrouwen vroeger o.a. de breischede, naaldenkoker, schaar, speldendoosje e.d. droegen.

CHAUDOIR, Antoine, geleerde (Theux-Spa 8.10. 1749-Haarlem 20.2.1824). Van 1788-1807 hoogl. in filosofie, logica, metafysica, astronomie te Franeker.

Zie: Boeles I, 2de dl., 611-615; Galama, Wijsg. Onderw., 189-194.

CHAUKEN (Cauchen). Germaanse volksstam, buurvolk van de Friezen, bestaande uit vissers, die in de Romeinse tijd O. van de Eems tot de Elbe woonden. De hoofdstam van de Ingvaenonen*. Drusus en Tiberius trokken door hun gebied. Zij hielpen Germanicus. Corbulo poogde hen te onderwerpen. In de 3de eeuw verdwijnt hun naam. Zijn ze ondergegaan in Saksen of in Franken? Van hun taal is niets bekend. K. ter Laan neemt aan, dat de Groningers in oorsprong geen Friezen, maar C. zijn, een onbewezen en onbewijsbare stelling.

CHEMISCHE NIJVERHEID. In Frl. zwak vertegenwoordigd (1,1 pct. van Nederland, zonder apothekersbedrijven 0,66 pct.). Bij de bedrijfstelling van 1950 in Frl. 166 vestigingen (629 werknemers; 311 in apotheken). De personeelssterkte van de grootste bedrijven (een verffabriek, een vuurwerk- en een verbandstoffenfabriek en een casolithbedrijf) steeg sedert 1950 van 143 tot 233 man. Van 1930-50 is het aantal in de C.n. werkenden met 63,4 pct. (Nederland 139,3 pct.) gestegen.

CHERGER. Commies. In de 18de en 19de eeuw zeer gehaat, z. Pachtersoproer.

CHIRURGIJNSGILDEN. Van de late M.E. tot 1798 zijn de C. de verenigingen waarbinnen de barbiersheelmesters hun beroep uitoefenden. De vroegste stedelijke gildebrieven en ordonnanties, waarin de rechten en plichten der heelmesters worden omschreven, zijn uit de 15de eeuw (Rotterdam, Gorcum, Utrecht, Lwd.). De leden of gildebroeders kozen de voorman, deken of olderman. Na enige jaren leertijd en een examen werd de leerling meesterbarbier, daarna gildebroeder, en mocht aderlaten. Het recht tot uitoefening der operatieve heilkunde eiste verdere studie en een nieuw examen.

Zie: H. A. van Andel. Chirurgijns (Amsterdam 1941); Vr. F. XXX (1930), 81-97 (Bolsward); XXXI (1932), 1-40 (Lwd.); XL (1950), 111-135 (Frl.).

CHRISTELIJK DEMOCRATISCHE UNIE (C.D.U.). Deze in 1928 door oud-leden van de Chr. Sociale en de Chr. Democratische Partij opgerichte organisatie vond in Frl. weerklank bij verschillende leden van de Jong-Fr. Mienskip (F. Schurer, D. Kalma, I. de Jong). Vooral na het toetreden van H. van Houten (1932) en met H. Posthuma als landelijk secretaris kreeg de C.D.U. in Frl. vrij veel

aanhang. In 1933 kwam Van Houten in de kamer, in 1937 kwam Posthuma naast hem. De C.D.U. vond aanhang en kiezers in orthodox herv. en geref. milieu. De partij was socialistisch en antimilitaristisch en was in Frl. voor W.O. II vrij sterk. Na de oorlog is de aanhang grotendeels in de P.v.d.A. terechtgekomen.

CHRISTELIJKE BOEREN- EN TUINDERSBOND, Friese (Fr. C.B.T.B.). Een prot.-chr. boerenstands-organisatie, opgericht 27.3.1918 o.l.v. P. A. Diepenhorst.

Bij de oprichting had de bond 200 leden, in 1929 443. Pas in de jaren 30 wordt de C.B.T.B. een prot.-chr.

boerenstandsorganisatie: in 1956 5200 leden en 86 plaatselijke afdelingen. De Fr. C.B.T.B. is aangesloten bij de Nederlandse C.B.Ī.B. Het kleine boerenelement was steeds sterk. De bond ziet de bijbel en de tradities van het Nederlandse volk als betrouwbare grondslagen voor het maatschappelijk leven en beoogt erkenning, toepassing en verbreiding van chr. beginselen in boeren- en tuindersaangelegenheden en het behartigen van de sociale en economische belangen van zijn leden en hun personeel, om zo mee te werken aan de oplossing der maatschappelijke vraagstukken in chr. geest.

De oprichters van de bond stond vooral een bezinningsorganisatie voor ogen als aanvulling op de naar hun mening technisch ingestelde Fr. Maatschappij* v. Landbouw.

In de beginjaren bleven veel leden aangesloten bij de Fr. Mij. en namen de voormannen deel aan haar werk. In de C.B.T.B. werken de in de vorige eeuw in prot.-chr. kring ontwikkelde gedachten over staat en maatschappij door (vgl. Chr. Sociaal Congres van 1891). Ook de schoolstrijd* en het werk der chr.-pol. partijen hebben er invloed gehad.

De aandacht richtte zich spoedig op zondagsruil in de zuivelfabrieken. Ook de werktijdverkorting bracht in den beginne de gemoederen in beweging. Als bezinningsorganisatie had men eerst weinig behoefte aan plaatselijke afdelingen. Pas in 1921 begon het bestuur voor het oprichten daarvan te ijveren. En met het eigen bureau (1938) en een bezoldigd secretaris kon ook het technische werk beginnen. In de laatste jaren voor W.O. II sloot de Fr. C.B.T.B. als werkgeversorganisatie regelmatig districtsgewijs collectieve arbeidsovereenkomsten af. Na W.O. II werkte de bond mee in de Fr. Lanbou-Stifting en toonde zich voorstander van de P.C.O. in de landbouw. Ook het pachtvraagstuk vroeg de aandacht. Een tijdlang had de bond een eigen pachtbureau, dat taxaties verrichtte en adviezen uitbracht. Dan was er het chr. landbouwwonderwijs. In 1923 werd oprichting van een chr. landbouwwinterschool te Dokkum voorbereid. Onder auspiciën van de bond zijn twaalf lagere land- en tuinbouwscholen opgericht; ook is met succes geijverd voor de oprichting van tien chr. landbouwhuishoudscholen. De Fr. C.B.T.B. heeft meegewerkt aan de oprichting van een chr. middelbare landbouwschool te Lwd. Verder organiseert de bond

een aantal cursussen, sommige in samenwerking met andere organisaties. Het meest sprekende voorbeeld van de technische werkzaamheden van de Fr. C.B.T.B. is de Stichting voor landbouwkundig onderzoek (1956). Zij exploiteert een proefboerderij te Selrnien.

Door algemene vergaderingen, vraagpunten voor de afdelingen, zgn. praatdagen en door een eigen orgaan 'Ons Fr. Platteland' tracht het hoofdbestuur de band met de afdelingen te verstevigen.

Zie: 30 jaar Fr. C.B.T.B.

CHRISTELIJKE DAGBLADPERS. Voor 1900 was er in Frl. geen chr. dagblad. Men las kerkelijke dan wel rechtse week- of maandbladen. Ca. 1860 werd veel gelezen het 'Kerkelijk Weekblad' van J. W. Felix*. Eind 19de eeuw bestonden o.a. 'De Banier' (lang het blad van L. Tinholt*), 'Het Vaandel', o.l.v. H. Pollema en A. van Griethuysen, 'Het Noorden', onder W. Diemer*, en 'De Vrije Fries', een A.R. blad voor het kiesdistrict Tietjerksteradeel, waaraan de namen van J. D. de Vries (Bergum) en J. Dekker* (Kollum) zijn verbonden. Het laatste blad werd in de bezettingstijd verboden.

In 1899 werd een Prov. Persvereniging opgericht onder J. v. Giffen, te Heerenveen. Toen verscheen 'De Prov. Fr. Courant' (hoofdredacteur T. de Vries). Dit blad kon het niet bolwerken en onder H. Okma* werd de zaak forser aangepakt. In 1903 verscheen het 'Fr. Dagblad', vijf keer per week. Redactie: J. v. d. Molen, D. Mulder, H. Dethmers*, H. Okma en Th. Nauta, vaste medewerkers A. Anema en H. Pollema. Na de dood van H. Okma was H. Dethmers de stimulerende persoon.

Van 1911-26 was P. Brouwer* hoofdredacteur en van 1926-35 D. v. d. Meulen*. Sedert 1935 H. Algra*. In 1941 hief het bestuur van de Persvereniging het blad op, omdat het van geen gelijkgeschakeling wilde weten. Op 16.4.1945 kwam het blad weer uit (zes keer per week). Voor W.O. II was het 'Fr. Dagblad' politiek A.R. en werd het uitgegeven te Sneek. Sedert 1945 wil het een chr.-nat. dagblad zijn en verschijnt het te Lwd. z Pers.

Zie: Jubileumnummer 'Fr. Dagblad' (1953).

CHRISTELIJKE SCHOOL, z Schoolstrijd, Schooltypen, Schoolwezen.

CHRISTELIJK GEREFORMEERDE KERKEN, z Gereformeerde kerkformaties.

CHRISTELIJK-HISTORISCHE groepering in Frl. Vooral door de doleantie*, die nergens zo sterk scheiding bracht tussen de orthodoxe groepen, kwam ook op politiek gebied in Frl. een splitsing. Vele hervormden scheidden zich af van de A.R. Partij en stichtten C.H. kiesverenigingen, die in 1898 tot een bond werden verenigd, de Fr. C.H.Bond. Leiders waren de predikanten J. Schokking, G. H. Wagenaar* en H. van Eyck* van Heslinga. De geestelijke vader was J. P. Hoedemaker*. De bond was sterk antidolerend en anti-r.k. Het prot.-herv. karakter van Nederland werd als uitgangspunt genomen en 'de neutrale staat van Kuyper' bestreden. Toch werkte de bond in 1901 met antirevolutionairen en rooms-katholieken

samen en zo werd J. Schokking in Harlingen tot kamerlid gekozen. In andere provincies kreeg de bond ook aanhang, maar in 1908 kwam de fusie tussen de C.H. Partij en de Friese C.H. Bond tot stand in de C.H. Unie.

Zie: J. Schokking, Bijdr. tot de geschiedenis van het ontstaan van de C.H.U.. (Den Haag 1938).

Christelijk-Historische Unie (C.H.U.). Deze Unie ontstond 9.7.1908 door de fusie van de C.H. Partij en de Bond van C.H. Kiesverenigingen in Frl. De C.H. Partij was in 1903 ontstaan door het samengaan van de Vrij-A.R. Partij onder De Savornin Lohman en de C.H. Kiezersbond onder J. Th. de Visser. Deze bond vertoonde veel overeenkomst met de Fr. bond. De naam Unie werd gekozen om te laten uitkomen dat bij eenheid van beginselen grote vrijheid bestaat. Tot 1918 werkte de C.H.U. bij verkiezingen samen met de A.R. Partij en de R.K. Staatspartij (coalitie), wat sommige hervormden ergerde en soms leidde tot afzonderlijke kandidaatstellingen. De C.H.U. is in Frl. de derde partij wat sterkte betreft. In 1952 16,31 pct. en in 1956 15,92 pct. van het aantal stemmen (in Nederland resp. 8,92 en 8,43). Gaasterland, Hemelumer Oldeferd, Hennaarderadeel, Sloten, Workum, Wonseradeel en IJlst zijn uitgesproken C.H. In de Fr. Staten hebben negen christelijk-historischen zitting. In Frl. heeft de Unie 6500 leden. Het prov. bestuur (kamerkring) bestaat uit tien leden, het dagelijks bestuur uit drie. Jongeren georganiseerd in de Federatie van C.H. Jongeren, de vrouwen in de Centrale van C.H. Vrouwengroepen. Bladen: 'De C.H. Nederlander', 'Binding', 'Vrouwengeluiden' en 'Contact' (voor C.H. jongeren in Frl.). Bij de Statenverkiezing in 1958 17,4 pct.

Zie: J. van Bruggen, Wat zeggen ze?, 9.7.1908-9.7.1948 (Den Haag 1948); H. J. K. Beernink, Geschiedenis en Beginselen van de C.H.U. (Den Haag 1953); Leeuw. Cour. (9.5.1958).

CHRISTIANISERING, z Kerstening.

CHRISTIAN SCIENCE SOCIETY. Sedert 1922 officieus, sedert 1931 officieel, zijn er te Lwd. diensten van deze, door Mary Baker (1821-1910) in 1897 in het leven geroepen beweging, waarvan de moederkerk in Boston (V.S.) staat. Men beoogt het genezend werk van het oorspr. christendom. Het werk wordt door 'practitioners' gedaan.

Zie: F. Boerwinkel, Kerk en Secte (Den Haag 1956), 208-209.

CHRONYKJE van Frl. Fr. kroniekje, geschreven na 1463 in klooster Thabor*. Door P. Winsemius genoemd *d'Oude Vriessche aenteyckeninghe*. Gaat over de tijd van 781-1463. Is de Fr. versie van het Sneker* kroniekje. In afschrift in de Prov. Bibliotheek te Lwd.

Zie: B. XII (1950), 84-87; H. Bruch, Kroniek der Fr. kronieken (1952), II; Romein-Bruch, Supplement (1956), 62-63.

CICHOREI (Fr. *sükerei*). De C.-teelt (gepropageerd door P. A. Bergsma* en J. H.

Niewold*) begon in Frl. in de 18de eeuw. Zij nam zelden meer dan drie pct. van het bouwland in, meest in Het Bildt, Ferwerderadeel, W.-Dongeradeel, Dantumadeel en Tietjerksteradeel. Toch was dit de hele 19de eeuw 75-95 pct. van de Nederlandse produktie.

De C.-teelt vergrootte de welvaart van kleine boeren en vooral van arbeiders: ze benutten in perceeltjebouw* de werkkraft van hun gezin. Fabrikanten gaven wel voorschotten op de oogst, maar het minst riskant was gebruik van los land in deelpacht: het risico was dan verdeeld en men kon de verbouw regelen naar de wisselende — door de buitenlandse markt gedicteerde — prijzen. De fabrieken kochten de natte wortels, verwerkten ze in de eest (Fr. *iest*) en de branderij en verzonden het eindprodukt als koffiesuurogaat vooral naar Engeland en Duitsland. De verbouw daalde - afgezien van een opleving in W.O. I — tot 645 ha in Frl., vnl. in de Wouden (Nederland 1015 ha): opbrengst ca. 25 000 kg wortels. Na 1940 is de teelt vrijwel verdwenen, in 1950 nog 1 ha (Nederland 404 ha, opbrengst 40 000 kg). De tuinders kweken C. als Brussels of witlof. De plant komt ook verwilderd voor.

CIRKSENA. Familienaam der Oostfr. graven, sedert 1654 rijksvorsten. W.-Frl. heeft met hen te maken gehad, doordat zij in 1430 een eind maakten aan de macht van Fokko Ukena*, die ook in W.-Frl. opereerde. Onder Edzard* de Grote (1466-1528) hadden de C.'s veel macht. Ook toen was er contact met W.-Frl. De oude droom van een Groot-Frl. scheen even verwerkelijk te kunnen worden. Doordat Edzard in 1519 tot de hervorming overging, werd Oostfrl. een vluchthaven voor velen uit de Nederlanden (z Emden). Het geslacht stierf in 1744 uit.

Zie: H. Reimers, Ostfriesland bis zum Aussterben seines Fürsten-hauses (Bremen 1925).

CISTERCIËNZERS (Schiere monniken). Kloosterorde ontstaan 1098 in Cîteaux bij Dijon; legde zich in uiterste eenvoud toe op erediens en landarbeid. Het Fr. Klaarkamp*, gesticht ca. 1160, was al het 392ste klooster! Uit Klaarkamp ontstonden Bloemkamp* (1191) en Gerkesklooster* (ca. 1250); alle drie stichtten ook vrouwenkloosters. Dit was belangrijk, omdat de abt van het moederklooster de visitatie verrichtte. Het grondbezit nam zeer toe. De vele conversen* brachten echter verslapping, maar na de kloosterhervorming* bleven de kloosters tot 1580 op peil. De C. hadden invloed op de kerkelijke bouwstijl. Zij gaven hun naam aan de Schieringers*. z Schierstins.

CISTERCIËNZER ZUSTERS. Beschouwende orde, vrouwelijke tak van de cisterciënzers. Levend van grondbezit, dus aangewezen op mannenarbeid. Daarom eerst dubbelkloosters, maar weldra van abdijen afhankelijke priorijen: Klaarkamp stichtte Sion* (ca. 1180) en Genezareth* (1191); Bloemkamp* Nije-klooster* (1233) en Steenkerk* (1301); Gerkesklooster* stichtte Galilea*. Zij

bestonden tot 1580. In 1792 vonden 40 gevluchte trappistinnen van Dendermonde in Irnsum onderdak.

C.J.B.T.B., z Landbouwjongerenorganisaties.

CLAAS DOUWES, schoolmeester, organist, theoreticus, orgelbouwer (?-Tsjum 11.9.1731). Zijn *Grondig Ondersoek van de Toonen der Musijk* (1699) is een internationaal gebruikte en geciteerde bron inzake oude muziekinstrumenten, z Volksinstrumenten.

Zie: Mens en Melodie (1953), 80, e.v.

CLAERBERGEN, Vegelin van, z Vegelin.

CLAES BOCKESZ, klokkengieter te Lwd. Werk: klok Roordahuizum (1562).

CLAES JELLES, steen- en beeldhouwer (Franeker?— Franeker 4.1.1616?). Vader van Jelle* en Pieter* Claesz.

Wrk.: zerken te Franeker (1605), Deinum (1605), Hennaard (1607), preekstoel te Ballum (1604).

Zie: Vr. F. XXIII (1915), 156 e.v.; Jierb. Gen. Wurkforbân (1957), 25 e.v.

CLAESKEN (GAELEDOCHTER), vrouw van Hendrik Eeuwesz, een doopsgez. martelares, 14.3.1559 in de gevangenis te Lwd. in een vat verdrinken, tegelijk met haar man en met Jacques d'Auchy*.

C., afkomstig van Workum, bleef standvastig bij de ondervraging der geloofsrechters. Vlak voor haar dood schreef zij een ontroerende brief aan haar geloofsgenoten, opgenomen in het oudste doopsgez. martelaarsboek *Het offer des Heeren* van 1562.

Zie: Het Offer des Heeren, herdr. in: Bibl. Ref. Neerl. II (Den Haag 1904), 324-341.

CLANT. Edel geslacht uit de Ommelanden. In de 16de eeuw enige leden in Fr., o.a. twee grietmannen van Kollumerland.

Zie: N.B.W. in, 225; Sminia, Naamlijst, 92, 95, 348; Andreae, Nalezing, 34-35; Romein, Naamlijst, 73, 445, 622; Aanv. 9, 80; Alg. Ned. Familieblad XVII (1905), 297.

—, **Otto**, vaandrig in dienst van Willem* Lodewijk, vermaard door zijn moedig gedrag in de slag bij Boksum (17.1.1586), waar hij sneuvelde.

Zie: N.B.W III, 225; Vaderl. Letteroefeningen II (1832), 229-230, 499-502.

CLARUM INDE INTER GERMANOS FRISIUM NOMEN (Sedert waren de Friezen beroemd onder de Germanen). Uitspraak ontleend aan Tacitus' verhaal van de opstand der Friezen in 28 n.C. (*Annales* IV, 74). z Olennius.

CLASSIFICATIE der Gemeenten. De historisch gegroeide verschillen in welvaartspeil hebben, bij de centrale vaststelling van (minimum-)lonen en salarissen door het rijk en in de collectieve arbeidsovereenkomsten, geleid tot de gemeente-C. In de welvarendste gemeenten waren de lonen het hoogst. Aangezien de armste streken op het platteland, de rijkste in en om de steden lagen, is de tegenstelling tussen stad en platteland nog

toegenomen. Vooral in Frl. heerst verzet tegen de C. Het rijk kent drie loonklassen met 3 pct. salarisaf trek per klasse. In het bedrijfsleven varieert sedert 1945 het aantal klassen van drie tot vijf. Daarvóór waren er meer. De loonverschillen variëren, het maximumverschil is ca. 12 et. Door de uitbreiding van verkeer en openbare nutsvoorzieningen, de verbeterde volkshuisvesting ten plattelande en de spreiding der industrie, is er een toenemende tendens tot spreiding der welvaart en nivellering der loonverschillen. De C. remt echter dit proces. De Ver. van Ned. Gem., een staatscommissie en de Sociaal-Economische Raad hebben over de C. rapporten uitgebracht. Bedenklijk, maar reëel is de 'bestedingsstimulering' in de grote steden door reclame en vermaaksindustrie. De staatscommissie wenste daarvoor een loonverschil van 6 et. per uur te handhaven. De Sociaal-Economische Raad wees dit af en zag een reëel verschil van 2,3 of 3,7 et. (vooral huishuur), dat echter afneemt en in 1970 of daaromtrent verdwenen zal zijn. De C. dient daarmee parallel af te lopen. Niet ontkend kan worden, dat de C. soms in Frl. industrievestiging heeft bevorderd.

Zie: C.-rapport (Ned. gem.) (Den Haag 1948); Gemeente-C, (nader rapport) (id. 1951); Het vraagstuk der gemeente-C, (staatscomm.) (id. 1951); Advies inzake het vraagstuk van de gemeente-C, (publ. S.E.R. 1952); H. D. de Vries Reilingh, Moet het platteland gekortwiekt blijven? (Meppel 1952).

CLAS SIOUCKES, zilversmid (Lwd.?- na 1606). Meester in 1597. Beker in Fr. Museum.

Zie: Voet, 20.

CLASSIS. Ondergroepering van de kerk. Toen de Fr. kerk in 1580 geconstitueerd werd, kwam men tot de oprichting van vijf (later zes) classes: Lwd., Sneek, Bolsward, Workum, Franeker, Dokkum en later Zevenwouden.

Deze classes examineerden de kandidaten, regelden de vacatures, behandelden de synodalia. Oorspr. werden er gedurende de zomer vele C.-vergaderingen gehouden, later minder. Er kwam een C.-hoofdplaats. De grenzen van de C. waren eerst nogal onzeker. De C. was verdeeld in ringen*. Reeds vroeg was de C.-vergadering hoofdzakelijk een domineesvergadering. Men ijverde voor trouw bezoek. De C.-maaltijd aan het eind der vergadering was heel lang berucht. Aan het hoofd van de C. stond een moderamen: praeses, scriba en (soms) assessor. Een fiscus regelde de geldzaken en de censura* morum. Uit de oude almanakken* zijn tot vandaag toe de C.-indelingen enz. op te maken (*almenak mei klasjes*).

De Herv. en Geref. Kerken kennen nu nog de C.-indeling, de Doops-gez. Kerk heeft ringen*, de R.K. Kerk dekenaten*.

Zie: Cuperus, Kerkelijk leven I, 31-63.

CLEMENT, Knut Jungbohn, Fries nationalist (Nord-dorp, Amrum, 1803-Amerika 1873). Wordt na zijn studie te Altona, Kiel en elders strijder voor de (X.)Friezen, krijgt daardoor noch in Duitsland, noch in Denemarken de wetenschappelijke betrekkingen waarop hij gehoopt had. H. Sytstra en T. R. Dijkstra hebben contact met hem gehad. C. heeft veel over het lot der Friezen geschreven.

Zie: Wumkes, Boddors, 521-527.

CLEPSELDA,* Klipschilda.

CLERCQ, Pieter de (Amsterdam 21.1.1849—

Zeist 9.5. 1934). Vestigde zich als 50-jarige landeigenaar in Veenwouden.

Deze niet-Fries wilde reeds in 1900 het Fr. als vak op de lagere school. Werkte daartoe mee aan een leermiddelprjvraag, evenals aan een spraakkunst voor de onderwijzers, had plannen voor akten Fr. L.O. en M.O., stichtte het nog bestaande 'Únderwiisfûns foar de Fr. tael'. Hij schreef over de waarde van een Fr. bijbelvertaling en publiceerde met anderen de evangeliën van Mattheus en Marcus. Wekte ook de N.-Friezen op zich aaneen te sluiten voor het behoud van huil taal (1907), vertrok in 1928 naar Zeist. Zijn boekerij vermaakte hij aan de 'Statsbibliotheek' in Aarhus.

Wrk.: Over de bevordering van het onderwijs in de Fr. taal, Ned. en Fr. tekst (1900); G. Postma en P. de Clercq, Lytse Fr. spraakleare (1904); It Fr. wirk fen J. Fr. Rutgers (1924).

Zie: Repert., 234; Statsbibliotheek I Aarhus: Friserne, Land og Folk, Sprog og Kultur (1933), met voorw. van Erling Stensgard; Tinkboek Selskip (1948), 184.

CLEUTINGH, Nicolaas Jodoci (Claes Joosten), notaris te Lwd. en van 1555-83 geheimschrijver der bevelhebbers van de schutterij. Liet een belangrijk protocol na (1554-71) (Stadsbibliotheek Lwd.). z Notaris.

Zie: N.B.W. IX, 150.

CLEVERINGA Pzn., Rudolph Pabus, jurist (De Leek 27.7.1887-). Van 1931-45 raadsheer in het gerechtshof te Lwd., van 1945-57 president. Voorzitter van het Fr. Gen. (tot 1958). Kenner van het oude Groningse en Fr. recht.

CLEYNE CRONICA van de Groningher Omlanden. Van een onbekende, die verschillende bronnen gebruikte. Handelt over de Oostfr. geschiedenis (-1550).

Zie: H. Bruch, Kroniek de Fr. kronieken (1952), 15.

CLINGBIJL, Raphael, medicus (Rinsumageest ? 1569-Franeker 26.3.1608). Hoogl. in de geneeskunde te Franeker (1603-08).

Zie: Boeles I, 2de dl., 77-78; Ned. Ts. v. Geneesk. (6.6.1936).

CLOPPENBURCH, Johannes, theoloog (Amsterdam 13.5.1592—Franeker 30.7.1652). Hoogl. te Franeker (1644-52). Streng calvinistisch polemist, keerde zich o.a. tegen dopersen, remonstranten en socinianen.

Zie: N.B.W. I, 613; B.W.P.G. II, 106-122.

CNOOP, Wopke, koopman en industrieel (Bolsward 2.2.1740-Amsterdam nov. 1801). Speelde te Bolsward als doopsgez. patriot een rol in het exercitiegenootschap*, zat 1788 en 1789 op het Leeuwarder Blokhuis gevangen en werd uit Frl. gebannen.

Zie: Vr. F. XLI (1953), 112-144.

COASTERBOUW. Tot na W.O. II was de C. een echt Gronings bedrijf. De weinige Fr. hellingen waren te klein en slecht geoutilleerd, bovendien gelegen aan te ondiep vaarwater en achter smalle bruggen. Na de totstandkoming der grootscheepvaarwaters (Prinses-Margrietkanaal en Van Harinxmakanaal) werd dit anders. Frl. bood zelfs betere mogelijkheden dan Groningen. Zo ontstonden aan de grote

kanalen nieuwe, modern opgezette werven, die al tal van kustvaartuigen afleverden (Franeker, Bergum, Kootstertille). Pionierswerk heeft de werf van Amels in Makkum verricht. Zij was de eerste en bouwde het grootste in het noorden afgeleverde zeeschip (2300 t), tevens het grootste dat in Nederland van een dwarshelling gleed. Ook Lemmer en Harlingen hebben nieuwe coasterwerven, terwijl nog meer plannen klaarliggen, z Kustvaart.

COCCEJUS, Johannes, theoloog en oriëntalist (Bremen 9.8.1603—Leiden 5.11.1669). Hoogl. te Franeker (1636-50) en te Leiden.

Zie: Boeles I, 2de dl., 156-163; B.W.P.G. 11,123-148; Repert.,234.

Coccejanisme. De bijbelse richting van de overigens rechtzinnige C. en zijn verbondsleer (foederaal-theologie) hebben in Frl. veel aanhang gevonden. Anderen zagen er verzet in tegen de kerkleer en de letter der formulieren en kwamen in het geweer.

De strijd begon over C.' sabbatsopvatting (1658) (z Sabbatsprofanatie). C. zocht in de Schrift een dubbele zin (allegorische schriftverklaring) en legde de nadruk op Gods genadebedeling. Zo ontstonden twee richtingen: de aanhangers van de Utrechtse hoogl. Gysbert Voet of voetianen (prinsgezind) en de coccejanen (meer staatsgezind). Vooral na de dood van C. (1669) breekt het onweer los. Bij predikantsberoepingen was er herhaaldelijk botsing. De leider van de coccejanen in Frl. werd Joh. v. d. Waeijen*. Naast hem stond D. Flud van Giffen*. Ook C. Vitringa*, Joh. d'Outrein* en H. Witsius* behoren tot deze groep. H. Brinck* was een fel voetiaan. met veel invloed in Zevenwouden. De strijd duurde lang: er kwamen groene en ernstige coccejanen, oude of dode en nieuwe of levende voetianen, en ten slofte verliep de strijd zonder duidelijke conclusie. Fr. geschriften over de strijd zijn: Irenaeus Philaletes (J. Rhenferd), Kort en Opregt verhaal van de eerste oorspronk der Broeder-Twisten... (Amsterdam 1708); Didericus van Batenburg (H. Brinck), Ouderlings Protest en Raed tegen der Coccejanen leere en l even (1709).

Zie: J. Reitsma, Geschiedenis van de Hervorming en Herv. kerk (Den Haag 51949), 324-337 (met lit.).

COCK, Gerardus Theodorus de, predikant (Nieuwolda 28.10.1733-Beetgum 23.10.1808). Pleitte voor tolerantie* in een te Lwd. gehouden preek (1765), die veel opschudding teweegbracht. Van 1765 af stond hij te Beetgum. Hij was een tegenstander van de richting-C. Blom*. Doordat de overheid hem beschermde werd hij niet afgezet. Later vaak praeses van de Fr. synode.

Zie: Diest Lorgion, 267-284; B.W.P.G. II, 149-151.

CODDE, Petrus, jezueet (Gent 31.5.1610-Dokkum 29.7.1666). Stichtte op Ameland een vaste statie, die tot 1725 bleef bestaan. Verzorgde de roomsen op Ameland en in Dokkum en omstreken.

Zie: N.B.W. III, 245.

CODEX. Naam van handschriftelijke verzamelingen van Oudfr. wetteksten (C. Aysma enz.). Soms ook van een verzameling brieven (C. Saeckma).

Codex Aysma. Oudfr. handschrift, meestal aangeduid als A (Oxford, Bodleian Library, Ms. Junius 78), ca. 1500 geschreven door verschillende

afschrijvers, wrsch. in Z.-Westergo, 324 blz.

Het bevat: Excerpta legum, 'Hoe dae Friesen Roem wonnen', de Processus Judicii (z Foerdghungh this riuchtis), de Saksische ordonnantie, Westerlauwerse boetetaksen, een aantal stichtelijke stukken, een overeenkomst tussen Workum en Haarlem, het Waterrecht van Damme en de Gesta Fresonum, het meeste in het Oudfr. Vroegere bezitters waren Sybout v. Aysma en Fr. Junius (resp. 16de en 17de eeuw).

Zie: P. Gerbenzon, Excerpta legum (1956).

Codex Furmerius, meestal aangeduid als Fs. Bijgegebonden afschriften van de hand van de Fr. geschiedschrijver Bernh. Furmerius* (ca. 1600).

Belangrijk is Fs. vooral omdat het unieke teksten bevat van enkele Fr. rechtsboeken: de Wynyma Wilkeren, de Zeendbrief van Workum-Uutbirde en Willekeuren van Zevenwouden; ook Oudfr. teksten, die wij van elders alleen in andere redactie kennen, o.a. de Gesta Fresonum, Haet is riucht, de Willekeuren van de Upstalboorn, een boeteregister van 1276, de Zeendbrief van Lwd. en het Rudolfsboek. Het handschrift is eigen aan het Fr. Gen. te Lwd. (R.A. Lwd.).

Zie: Vr. F. XXXIX (1948), 74-90.

Codex Parisiensis, Oudfr. handschrift, meestal aangeduid als P (Parijs, Bibl. nationale, Ms. néerland. 45). Wrsch. in de late 16de eeuw samengebonden uit vier oudere handschriften: twee (Ned.), Ommelander landrechten, een Drents landrecht (Ned. en Latijn), en een exemplaar van de Druk*, waarachter ca. 1495 papier is toegevoegd, dat wrsch. in Z.O.-Frl. door enkele geestelijken met rechtsteksten (Oudfr., Latijn en Ned.) is gevuld.

Alleen deze toevoegsels noemt men C. Parisiensis. Zij bevatten: de ambtseed van de deken, verbonden tussen Groningen, Zevenwolden en Stellingwerf (1493, 1495), een verhandeling over geestelijke verwantschap, de 12 gulden vrijdagen, een 'gaerleger*' (1495), een met de Excerpta* legum verwant rechtsboek en enkele later toegevoegde stukjes. Vroegere gebruikers en bezitters waren o.a. Ubbo Emmius* en zekere Geerd Claesz. Schipper (ca. 1600).

Zie: C. Parisiensis, uitg. door P. Gerbenzon (1954).

Codex Roorda, Oudfr. rechtshandschrift, veelal aangeduid als Ro of R (Prov. Bibl. v. Frl., Richthofen-collectie te Lwd.), geschreven tegen 1500 in Westergo, 316 blz.

Het bevat: Haet is riucht, het begin van het oude Schoutenrecht, de Jurisprudencia Frisica (alles Oudfr., met uitvoerige Latijnse glosse) en het Upstalboomstatuut (Oudfr. en Latijnse tekst). Later is nog een bulle van Leo X toegevoegd (Latijn). Vroegere bezitters waren: C. v. Roorda (ca. 1650), S. A. Gabbema, P. Wierdsma sr. en erven, K. v. Richthofen en erven.

Zie: Jurisprudencia Frisica, uitg. door M. (de Haan) Hettema, 3 stukken (1834-35).

Codex Saeckma, z Saeckma, Johannes.

Codex Unia. Een belangrijke verzameling Oudfr. wetteksten, door Zij ds Unia in 1475 geschreven, nog in de 17de eeuw aanwezig, maar verloren gegaan.

Gelukkig laat zich uit het afschrift en de collaties van Franciscus Junius* (Oxford, Bodleian Library) het origineel grotendeels

reconstrueren. Uit de C. Unia zijn slechts gedeelten gepubliceerd; een volledige uitgave is in voorbereiding (J. Brouwer).

Zie: Th. Siebs, Westfriesische Studien (Berlin 1895).

COEHOORN. Voornaam Duits geslacht; in de 16de eeuw kwamen leden als militair in de Nederlanden. De kapitein Gosse (Gozewijn) vestigde zich te Britsum; zoon Menno; kleinzoon Hendrick Casimir (1683-1756), ritmeester, daarna genie-officier (directeur der fortificaties en luitenant-kolonel 1706). Deze tak stierf 1801 uit. Door Menno's dochter Amelia (1683-1708) de naam in het geslacht Scheltinga; een tak zette hem tot 1879 voort.

Zie: Stb. I, 85; II, 55; N.B.W. I, 619.

—, **Menno baron van**, Vestingbouwkundige, 'de Hollandse Vauban' (Britsum 1041-Den Haag 17.3.1704, begraven te Wikel). Deed militaire uitvindingen (C.-mortier), dapper officier, schreef over vestingbouw, bracht vele verbeteringen aan. In 1695 baron en ingenieur of directeur-generaal van de fortificaties der Republiek. De vestingen van C. zijn in de 19de eeuw haast alle gesloopt. De stichting 'Menno van Coehoorn' (1932) tracht de laatste resten te bewaren. In Wikel grafmonument, z Paan, L.

Wrk.: Architecture militaire of de Twist der Vijfhoecken (1682-84); Nieuwe Vestingbouw op een natte of lage horizont (1685).

Zie: G. Th. v. Coehoorn, Het leven van M. v. C., uitgeg. door J. W. v. Sypesteyn (1860); N.B.W. I, 620-622; Repert., 234-235.

Coehoornbos. Het ruim 11 ha grote C.-bos of Du Toursbos ligt vlak achter de kerk van Wikel. Hier liet Menno v. C. voor 1700 het nu verdwenen slot 'Meerenstein' bouwen. De aanleg van het bos, in 1949 door de Ver. 'It Fr. Gea' aangekocht, is wrsch. uit dezelfde tijd. Het is hakhoutbos met eikenlanen. 'It Fr. Gea' wil er opgaand loofhoutbos van maken. Het bos is historisch, landschappelijk en botanisch van betekenis (o.m. door daslook en adderwortel).

COENDERS. Edel Gronings geslacht uit Helpen. Enkele leden speelden een rol in Frl., o.a. Rudolf (1638-66), vice-admiraal van Frl. 1665, bezweken aan zijn wonden in de Tweedaagse Zeeslag.

Zie: N.B.W. VIII, 294; Groningse V.A. (1900), I. —, Coert, geboren te Groningen. Streed ca. 1515 tegen de Geldersen bij Dokkum, Lwd. en Franeker.

Zie: v. d. Aa, III, 586-587.

COENRAAD JACOBS, uurwerkmaker te Lwd. (tussen 1600-50). Werk: horloge in British Museum, Londen (ca. 1605).

Zie: Ottema, Gesch. Uurwerkmakersk. (Assen 21948), 14.

COETIER, Willem, historicus (Arnhem 10.3.1647-Franeker 16.12.1723). Hoogl. in de welsprekendheid en de geschiedenis te Harderwijk (1670), Deventer (1681) en Franeker (1693-1721).

Zie: Boeles I 2de bl. 337-340.

COHEN, Josef A. C. (Alexander), journalist (Lwd. 27.9.1864-). Uit conservatief joods milieu, in

conflict daarmee; als koloniaal naar Indië. Vestigde zich in Frankrijk, werkte mee aan anarchistische publikaties, keerde later tot conservatieve opvattingen terug. Zijn boek *In opstand* (Amsterdam 1932) bevat Leeuwarder jeugdherinneringen. Woont in Toulon.

COHLERUS, Balthasar, predikant (Kassel ca. 16.50-ca. 1680). Beroepen te Nijega, Hemelumer Oldeferd 1675, streefde naar verbeteringen, verzette zich tegen slappe kerktucht en stelde viering van het Avondmaal uit. C. bewonderde Joh. Hesener*, legde zijn ambt neer en sloot zich aan bij de labadisten*, maar verliet ze spoedig. Ook in de kring der gichtelienan te Amsterdam kon hij het niet vinden.

Zie: Vr. F. XIII (1877), 97-148; N.B.W. X, 189.

COLLATERAAL (collaterale successie). Belasting op successie in de zijlijn, in Frl. ingevoerd 1621 ten bedrage van de 40ste penning (2,5 pct.), bedroeg ook een tijdlang de 30ste penning. De archivalia omtrent het C., haast alleen uit de 18de eeuw bewaard, zijn een bron voor economische geschiedenis en genealogie (overlijdensdata).

Zie: Tegenw. Staat IV, 455.

COLLATIERECHT, ook patronaatsrecht. Het recht tot het verlenen van kerkelijke ambten, bijv. na de hervorming het recht tot predikantsberoeping*, bestond lang in Frl., echter onder een andere naam. z Floreen (floreestelsel), Lenen.

Zie: A. Ypey, Gesch. van het patronaatregt... (Breda 1829); L. J. van Apeldoorn, De kerkelijke goederen in Frl., 2 dln. (1915).

COLLECTESCHALEN. In de kerken had men vroeger fraaie C., vaak van zilver. Het Fr. Museum bezit een exemplaar uit 1639 met het opschrift: *Doet de Armen Handreykinge opdat ghy Rycke gkezeghent wordet.*

COLLEGIANTEN (of Rijnsburgers, Dompelaars). Genoemd naar de 'collegia prophetarum', samenkomsten van bezielde. Deze stroming, antiklerikaal en antikerkelijk, streefde naar een gemeente zonder bindend dogma, met ruimte voor het vrije woord, intense avondmaalsviering en dompeldoop (z Baptisten). Ontstaan onder min of meer remonstrantsgezinden te Warmond en Rijnsburg, aan 't eind der 17de eeuw ook in Frl. onder de vele zoekers, 'reformateurs'. Wrsch. kwamen de C. vooral uit doopsgez. kring. Gemeenten te Lwd. (Collegestee!), Harlingen, Grouw, de Knijpe, Gorredijk, Menaldum, Berlikum, Dokkum, Molkwerum, Bozum en Kromwal. In de 18de eeuw zijn er nog C., daarna niet meer.

Zie: J. C. van Slee, De Rijnsburger C. (Haarlem 1895); Leeuw. Cour.

COLLEGIUM MEDICUM. Onder de Republiek nu eens een commissie met van overheidswege

benoemde vertegenwoordigers uit de medische beroepen (dokters, chirurgijns, apothekers), dan weer meer een collegiale vereniging van alleen doctores medicinae. De laatste vorm bestond te Lwd. Opdracht: bevordering van goede onderlinge verhoudingen, examineren van chirurgijns en apothekers, controle op apotheken, representatie enz. Het *C.M.* te Lwd. werd in 1686 opgericht en na een machtsconflict met de magistraat in 1774 ontbonden. Een in 1775 op initiatief van de Staten opgericht *C.M.* Provinciale werd in 1795 opgeheven.

Zie: Ned. Ts. v. Geneesk. (1951), 95, 3039.

COLLEGIUM

MUSICORUM.

Muziekgezelschap. Tegen 1600 is te Lwd. een *C.M.* opgericht, ca. 1640 opgeheven. Uit muziekcatalogi en inventarissen (muziekbibliotheken*) blijkt, dat er instrumentaal en vocaal werd gemusiceerd. In de 18de eeuw worden zgn. muziekcolleges te Lwd., Bolsward en Dokkum vermeld, die op traditie wijzen. Voortzetting dier muziekgezelschappen, gescheiden in vocale en instrumentale ensembles, is tot diep in de 19de eeuw te volgen. De samenstelling uit 'meesters' en 'liefhebbers' stamt uit de 18de eeuw. De bezetting is symfonisch. In 1934 is te Lwd. wederom een *C.M.* 'opgericht, z Kueter, Kl.; Vredeman, J.

Zie: Vr. F. XXVIII (1928), 17-33; D. F. Scheurleer, Het muziekleven in Nederland 1929; J. Brouwer, J. J. Starter (Assen 1940), 199 e.v.; Ed. Reeser, Een eeuw Ned. muziek (1950).

COLLINSON, William Edward, Engels filoloog (Birmingham 4.1.1889-'). Van 1914-54 hoogl. te Liverpool, interesseerde zich voor Fr. studie, schreef erover in tijdschriften en encyclopedieën.

Zie: Holder I. 182-185.

COLLOT D'ESCURY. Geslacht uit de Picardische kleine adel, 1685 naar Nederland uitgeweken. Drie broers werden 1816 ingelijfd in de Nederlandse adel als baron (op alle). De zoon van één hunner, Carel Emilius Els baron *C. d' E.* (1779-1828), vestigde zich in Frl., maire van Minnertsga (1811), grietman van Barradeel (1816), lid Tweede Kamer (1817); hij had een mooie bibliotheek en kunstcollectie. Zijn tak stierf 1938 uit.

Zie: N.B.W. VIII, 296; Sminia, Naamlijst (1816-51), 23; Ned. Adelsboek (1941), 120.

COLMION, Gerben, taal- en letterkundige (Lwd. 27.4. 1828-28.12.1884). Borstelmaker, boekhandelaar en in 1868, hoewel autodidact, archivaris-bibliothecaris van Frl. In 1849 lid, in 1862 secretaris Fr. Selskip; velerlei werkzaamheid, o.a. uitgever *Rimen en Teltsjes* (1871, '81), Spellingcommissie-1876, vertaling Lucas-evangelie (1879), registers en catalogussen; gedichten, verhalen en opstellen in diverse tijdschriften; pseudoniem o.a. Eelke en G.P. Apart gepubliceerd: *Hwet de lieafde net dwaen kin*

(1862) en *Beknopte Fr. Spraakkunst* (1863).

Zie: J. J. Kalma, G. C. Hoeder fan it erfskip (Assen 1946).

COLUMBA, Wilhelmus, predikant (Akkerwoude 17.2.1716-Pingjum 1.7.1778). Stond te Nes-Wierum en Morra-Lioessens. Bekend als auteur van: *Naamlijst der Predikanten uit de Classis Dokkum* (uitgegeven door A. G. Dreas) (1766). z Predikantenlijsten.

Zie: B.W.P.G. II, 182.

COMBINATIEPLAATSEN. Kerkelijke gemeenten, uit verschillende dorpen, die gezamenlijk door één predikant bediend worden. Toen ca. 1580 de geref. eredienst de roomse verving, kwam er eerst verwarring. Pastoorsinkomsten (biechtpenningen, zielsmissen) vervielen. Er was een tekort aan predikanten (ca. 50 in heel Frl.). Dit (en de armoede der 18de eeuw) heeft het grote aantal *C.* bewerkstelligd. In *C.* gaf de predikantsberoeping* vaak moeilijkheden. De groeiende buitenkerkelijkheid* der 19de en 20ste eeuw deed het aantal *C.* nog toenemen.

COMITÉ **REVOLUTIONAIR** **PROVINCIAAL.** Patriottisch actiecomité, dat 7—19.2.1795 regenten afzette en provisionele colleges vormde.

COMITÉ VOOR ALGEMEEN KIES- EN STEMRECHT, Friesch. Uit de afdelingen van de Ned. Bond voor Alg. Kies- en Stemrecht werd op 20.2.1887 een Fr. *C.* gevormd. Deze prov. organisatie, uiting van de decentralisatiegedachte, die in Frl. steeds leefde, is het begin van de Fr. Volkspartij*. Het *C.* voerde in 1888 een actie, met als gevolg de verkiezing tot Tweede-Kamerlid van F. Domela Nieuwenhuis* (in Schoterland).

COMMISSARIS, a. geestelijk *C.* of *C.*-generaal, gevolmachtigde van de aartsdiaken. Ook de inquisiteur Lindanus trad als *C.*-generaal op, terwijl Sonnius en Letmate pauselijk *C.* waren en Kempo van Martena keizerlijk *C.*;

b. in de 16de-18de eeuw gemachtigde uit en door Hof* van Frl. of Ged. Staten, tot het opnemen van bepaalde waterstaatkundige werken, het horen van personen bij of i.v.m. die werken, waarvan de *C.* verslag gaf.

COMMISSARIS DES KONINGS (DER KONINGIN). De *C.en* die sedert de vestiging van het Koninkrijk der Nederlanden over Frl. het bestuur hebben gehad (eerst onder de naam gouverneur) zijn: Jhr. Idsert Aebinga van Humalda, 1814-26; Jan Adriaan baron van Zuylen van Nijevelt, 1826-40; Maurits Pico Diderik baron van Sytzama, 1840-48; Jhr. mr. Jan Ernst baron van Panhuys, 1848-78; mr. Binnert Philip baron van Harinxma thoe Slooten, 1878-1909; mr. Pieter Albert Vincent baron van Harinxma thoe Slooten, 1909-45; mr. Henri Peter Linthorst Homan, 1945-heden. z Provincie

(Bestuursinrichting).

COMMISSARIS-GENERAAL. Titel der 2.12.1813 benoemde hoogste tijdelijke gezagdragers in de prov. (E. Bergsma* en H. v. Sminia*). Door gouverneur vervangen 29.4.1814.

COMMISSARIS-POLITIEK. Naam van twee afgevaardigden van de Staten ter jaarlijkse synodevergadering van de geref. kerk der Republiek. De *C.-P.* komt in 1588 het eerst voor, sedert 1608 verschijnt hij geregeld. Hij had op den duur een grote (veto-)macht. De *C.-P.* sprak ook een begroetingsrede uit. z Staatskerk.

COMMISSIE. Voorheen aanstelling van een ambtenaar. *C.*-brief, akte van aanstelling. *C.*-boeken, registers van zodanige akten. Men vindt ze in de archieven van Staten, Gedep. Staten, Hof, steden, grietenijen enz. Bij de *C.* behoorde meestal een instructie, die de rechten en verplichtingen van de benoemde regelde.

COMMISSIE VAN DRIE, z Scholen, Friese.

COMMISSIE VAN LANDBOUW. Een in 1805 op aandringen van Jan Kops in het leven geroepen college tot voorlichting in landbouwzaken zowel voor de landelijke als voor de prov. overheid. Elke prov. kreeg een *C.v.L.*

De directe invloed van de *C.v.L.* in Frl. was niet groot, hetgeen leidde tot de oprichting van het Vriesch Gen. van Proefondervindelijken Landbouw en tot de ontbinding van de *C.v.L.* als rijksinstelling in 1851. De Fr. Staten riepen daarop een prov. *C.v.L.* in het leven welke belangrijkste werk het oprichten van de Fr. Maatschappij* van Landbouw en het bemiddelen tussen deze maatschappij en de overheid was, tot de *C.v.L.* in 1867 als overcompleteet werd opgeheven. z Coulon, Vtringa, J.

COMMUN. Het in 1868 onverdeeld gebleven bezit der Vijfdeelen* zeedijken binnen- en buitendijks: het archief, de 'Stenen man' (of monument Caspar di Robles*) en de beker van de graaf van Wassenaer*-Twickel.

COMMUNES, Johannes Josephus des, componist (Gouda 4.2.1759-Lwd. 30.4.1843). Vestigde zich in 1782 als musicus in Lwd., waar hij leider van het muziekleven werd; zijn composities (in handschrift) verraden de kundige toonzetter, z Zang.

Zie: Tsj. (1947), 204-209.

COMMUNISTISCHE PARTIJ VAN NEDERLAND (C.P.N.). Voortgekomen uit de Sociaal-Democratische Bond, ontstaan na de scheuring in de S.D.A.P. (1909). Zij is marxistisch en gekenmerkt door strenge partijdiscipline. Haar blad 'De Tribune' werd voor de oorlog in beslag genomen, wegens ongeoorloofde aanvallen op staat en godsdienst.

In W.O. II waren haar aanhangers (na de Duitse aanval op Rusland in 1941) sterk vertegenwoordigd in het verzet. 'De Waarheid', illegaal, had vele lezers. In 1945 is de C.P.N. weer opgericht. Bij de verkiezingen van 1946 verkreeg ze vele stemmen (tien zetels in de Tweede Kamer). Vooral na de

gebeurtenissen in Tsjechoslowakije sterke achteruitgang. Thans in het isolement. De aanhang in Frl., waar het socialisme steeds een ethische inslag heeft gehad, is nimmer groot geweest. Bij de verkiezingen van 1956 behaalde de C.P.N. 8887 stemmen (3,5 pct. van het totaal), waarvan in de gem. Heerenveen 1523 stemmen (11,4 pct. van het totaal) en in Lwd. 1566 stemmen (3,5 pct. van het totaal); in 1958 3,4 pot.

COMPAGNIE (Fr. *Kompanije*). In Heerenveen en Smallingerland aanduiding voor dorpsgedeelten, die ontstaan zijn door het vergraven van het hoogveen langs de vaarten en wijken: Oudehornster *C.*, Jubbegaaster *C.*, Hoornsterzwaagster *C.*, Drachtster *C.* Laatstgenoemde *C.* is inmiddels een zelfstandig dorp geworden. De naam herinnert aan de compagnieën, dit zijn ondernemingen uit de 16de en 17de eeuw tot exploitatie van venen. Wegens de sociale achterstand hebben de woorden *Kompanije* en *Kompanijster* lang een minder gunstige betekenis gehad, z Vervening.

COMPAGNONSBOSSEN. Te Ravenswoud ten noordoosten van Appelscha, eigendom van de N.V. 'De Gezamenlijke Compagnons van Opsterlandsche en Ooststellingwerfsche Veenen en Vaarten', die hier tegen 1900 na vergraving van het hoogveen de bebossing van de overblijvende dalgrond ter hand nam. Zo ontstond een complex van ruim 200 ha grof dennenbos en eikehakhout. Tal van wijken doorsnijden dit bos, dat daardoor een geheel eigen karakter draagt.

Veel dennenbos is gedurende W.O. II geveld. De herbebossing is uitgevoerd met Japanse lariks en fijnspar. Ook het eikehakhout wordt geleidelijk tot opgaand bos hervormd.

Ook het 'Plantsoen', een in de jaren 30 aan weerskanten van de Lycklamavaart aangelegd complex gemengd bos van loof- en naaldhoutsoorten, is eigendom van de N.V.

COMPAGNONSVAART. Een compagnie (maatschap) werd gerechtigd in een bepaald hoogveengebied de turf te laten steken. De compagnons (aandeelhouders) lieten voor gezamenlijke rekening de *C.* graven om de turf per schip te vervoeren.

Zie: J. Visser, Inventaris van het archief van de Opsterlandse veencompagnie (1957), 2-17.

COMRIE, Alexander, theoloog (Perth, Schotland, 16.12.1706-Gouda 10.12.1774). Goed vertegenwoordiger van het oude geref. geloof in de 18de eeuw. Zijn werken werden 1832-56 weer uitgegeven door J. Bloemsma te Minnertsgea en in bepaalde kringen druk gelezen.

Zie: A. G. Honig, A. C. (1892).

COMTER, Hendrik Botes, zeekapitein (Schiermonnikoog 1819-20.9.1849). Was jarenlang de dichter van het eiland, ook in het dialect.

Zie: N.B.W. IX, 161; I. H. XXI (1939), 131, 156, 179, 180, 204.

CONCORDIA. Toonkunstkoor te Lwd.;

opgericht 1874 uit een fusie van 'Caecilia' en 'Euterpe'. Dirigenten: A. Schliebner tot 1875, P. Wedemeyer tot 1883, J. Bekker tot 1896, P. C. Koerman tot 1913, R. Boer tot 1915, J. Paardekoper tot 1930, G. Stam tot 1948, P. Post tot heden. Belangrijkste zangvereniging in Frl.

CONCUBINAAT, z. Celibaat.

CONDENS (gecondenseerde melk). Wordt verkregen door verse koemelk onder verlaagde druk te doen koken, in de regel bij 50 gr. C., en de ontwijkende dampen af te pompen. Het volume mindert zo tot ca. 2/5.

Men onderscheidt gesuikerde en ongesuikerde C. De eerste bevat ca. 4,5 pct. opgeloste suiker en is daardoor geconserveerd, vraagt dus na het verpakken in busjes geen verdere bewerking. Ongesuikerde C. moet duurzaam worden gemaakt door de gevulde en gesloten busjes te verhitten, bijv. 15 minuten op 120 gr. C. I let produkt is dan in gesloten verpakking vrijwel onbepaald houdbaar. Ongesuikerde C. wordt ook in flesjes verpakt en dan (geconcentreerde) koffiemelk genoemd.

Behalve in de koffie wordt C. in tropische landen als babyvoedsel en voor de keuken gebruikt. Nederland is het belangrijkste exportland van C., net met dan de helft van de totale wereldexport. In produktie en in export neemt Frl. met ruim 30 pct. een belangrijke plaats in. Dit is bereikt door strenge kwaliteitscontrole en gerationaliseerde fabricage. Moderne C.-fabrieken zijn enorme eenheden, waar de bewerkingen in gesloten systemen vrijwel automatisch verlopen.

CONDENSFABRIEK 'FRIESLAND, Coöperatieve (C.C.F.) te Lwd. Centraal verwerkingsapparaat van alle coöperatieve zuivelfabrieken in Frl. voor een deel van de melkaanvoer bij deze fabrieken (750 miljoen kg). In het bedrijf te Lwd., waar ca. 1100 personen werken en waaraan een modern researchlaboratorium is verbonden, worden gecondenseerde melk, melkpoeder, melksuiker, babyvoeding en andere melkprodukten bereid. In een bedrijf te Wolvega van de C. wordt een drank uit wei gemaakt (z. Weiprodukten). Met de Drentse Ondermelk Organisatie (D.O.M.O.) te Bellen wordt de Coöp. Melkproductenfabriek 'De Ommelanden' te Groningen geëxploiteerd. De C. verwerkte in 1956 220 miljoen kg melk en 50 miljoen kg wei; zij is de grootste C. van Europa.

CONDOMINIUM. Gezamenlijk bestuur van de Fr. gouwen, door Barbarossa opgelegd aan bisschop Godfried en Floris in van Holland (25.11.1165). Zij zouden gezamenlijk een graaf aanstellen en mochten in mei en juni persoonlijk optreden. Zo stelden Dirk VII en zijn oom bisschop Boudewijn in 1195/96 Dirks broer Willem aan. In 1204 nam bisschop Dietrich de Hollandse rechten in pand. Het C. is in 1226 nog vernieuwd, maar had geen praktische betekenis meer.

Zie: I. H. Gosses, Verspreide Geschriften (Groningen r 946),

224-226.

CONFECTIEFABRIEK. Het aantal C.en (van onderen bovenkleding) neemt in Frl. toe. In 1930 vond men er drie vrij grote bedrijven met 172, in 1950 veertien met 560 personen (ca. 1 pct. van Nederland), in 1957 telde Frl. twintig C.en met 793 personen. In de uitbreiding speelde personeelgebrek in de centra van deze nijverheid (Groningen, Amsterdam) een rol. Van de veertien bedrijven van 1950 zijn dan ook negen nevenvestigingen. De meeste C.en zijn op de zandgronden van Frl. gevestigd, vooral te Zwaagwesteinde, Noordwolde, Lwd. en Heerenveen.

CONFESSIELE RICHTING in de herv. kerk. Kerkelijke, niet-theologische richting, die zich verzette tegen de organisatie van 1816 en de leervrijheid die er gevolg van was en die sterke nadruk legde op de binding aan de confessies (belijdenisgeschriften). In 1864 organiseerde G. Groen van Prinsterer een confessionele vereniging, die een belijdeniskerk wilde en de nadruk legde op het juridisch handhaven van de belijdenis. Later kwam Ph. J. Hoedemaker*, die een belijdende kerk beoogde en reorganisatie noodzakelijke voorwaarde achtte voor het op rechte wijs oefenen der leertucht. Door hem vooral is de reorganisatiebeweging in Frl. gegroeid. Door het ontbreken van ethischen en evangelischen kwamen de C.R. en de vrijzinnige hervormden in Frl. tegenover elkaar te staan. Voor W.O. II is er fel gevochten. Confessionele voormannen waren o.a. C. A. Lingbeek*, J. C. Kromsigt*, J. Hoekstra*. De C.R. was in politiek opzicht chr.-hist. z. Christelijk-Historische groepering.

Zie: Kerkewerk (Nijkerk, z.j.), 31-52.

CONRADI, Petrus, theoloog (Lwd. 1707-Franeker 24.6.1781). Hoogl. te Franeker (1741-81). Bekend kanselredenaar; leerling en vriend van H. Venema*.

Zie: N.B.W. IX, 450; B.W.P.G. II, 193-197.

CONSCRIPTIO EXULUM. Lijst van wie in 1580 wegens hun trouw aan de r.k. kerk en het gezag van Filips II uit Frl. werden verbannen of uitweken naar Groningen en O.-Friesland. De lijst werd geschreven door Hotzo Aecxma, pastoor te Wolsum, en vermeerderd door Rennert van Solckema. Van dit voor de Fr. geschiedenis, genealogie en heraldiek belangrijke wapenboek* komen verschillende afschriften voor.

Zie: Vr. F. XXVIII (1928), 147-166.

CONSEIL DE PRÉFECTURE. Adviesraad voor de prefect 1811-13. De vier leden nemen na diens ontslag op 18.11.1813 het bestuur in handen. Hector van Sminia* wordt waarnemend prefect en op 7.12.1813 met E. H. Bergsma* commissaris*-generaal. Als departementale raad vormt de C.d.P. tot 15.10.1814 nog een administratief-rechtelijk

college.

CONSENT. Toestemming: *a.* van ouders of voogden tot een huwelijk; *b.* van het gerecht tot de overdracht van verkochte of geruilde onroerende goederen, of renten daaruit; de koop of ruil werd daarmee bekrachtigd (vgl. de oude ferdban*). Men onderscheidde groot en klein C. (grens 200, sinds 1619 400 goudgulden). Hiervan werd C.-geld geheven. De grote C.en werden vroeger door de landsheer gegeven, later door de nedergerechten*; de kleine C.-gelden kwamen aan magistraten en grietmannen ten goede. Lwd. en Sneek hielden naast de proclamatieboeken* afzonderlijke C.-boeken.

Zie: Statuten en Ordonnantien van Frl., boek I, tit. XI, ende commentaren hierop; F. Fontein Tuinhout, Inventaris v. h. rechterlijk archief der stad Lwd. (1888), 24-25.

CONSISTORIEKAMER.

Kerkeraadskamer. Bij oorspronkelijk middeleeuwse kerken is vaak de voormalige sacristie* tot C. ingericht (Franeker, Oosterbierum, Oosterend).

CONSTANTER. Literair-wetenschappelijke studiekkring in Lwd., 1819-57; had op het Fr. culturele leven grote invloed; was verwant aan de kring van het Fr. Genootschap*. Oprichter: A. van Halmael, leden o.a. J. D. Ankringa, J. Roorda, G. T. N.

Suringar, A. Telting. Na het bezoek van John Bowring* aan C. (1828) werd de geest meer Fr.-nationaal.

Zie: V.A. (1888), 52-70; Wumkes, Bidders, 429-433, 450-452.

CONSTANTIUS I CHLORUS, Romeins keizer (ca. 250—Eboracum(York) 306). Vader van Constantijn de Grote. In 293 werd hij Caesar van het westen. Hij versloeg de Franken en volgens sommigen de Friezen, die hij in de Franken liet opgaan. Na 305 was hij 'Augustus' met Galerius.

CONSUMPTIEAARDAPPELEN. De teelt van C. gaat sedert de keuring meer in die van pootaardappel* over. Veel kleiaardappelen worden nu voor keuring aangegeven. De laatste jaren neemt de C.-teelt iets toe. Van de pootaardappelen komen de afgekeurde percelen in de consumptie terecht. Dit hangt af van de prijs van en de vraag naar pootgoed. In totaal wordt 20-25 pct. van de opp. als C. verkocht. Veel C. worden geëxporteerd. Op het zand wordt een deel van de verbouwde aardappelen als C. verkocht. De streek om Berlikum is bekend om zijn vroege C., hoofdzakelijk Eersteling, Doré. De aardappelen gaan naar de veiling in Berlikum en Beetgummolen (meer late soorten, Eigenheimer, Burmania). In 1910 was de vroege C.-teelt omvangrijker, wel 380 ha, van 425 telers. Op 14 plaatsen waren toen veilingen. De teelt wordt nu meest door gardeniers* en tuinders beoefend. In 1956 werden 500791, kg waarde f 57415, vroege C. op de veiling in Berlikum aangevoerd, z Aardappel.

CONTINUATOR MENCONIS. Schrijver van het laatste stuk van de Wittewierumer kroniek, ten dele toegeschreven aan de vijfde abt, Folkerd, ca. 1310.

Zie: B. XVII (1950), 24-30.

CONTRACTEN VAN CORRESPONDENTIE, z Almanakken, Toerbeurten.

CONTRA-REFORMATIE. De r.k. kerk heeft ook in Frl. getracht de slagen der hervorming te weerstaan. In de 16de eeuw had zij daarbij de steun der overheid (plakkaten*, inquisiteurs*). De muurschilderingen, ontdekt in de afgebroken Galileeërkerk te Lwd., spreken van het kerkgeloof. Na 1580 volgt eerst een periode van zwijgen, hoewel het aantal getrouwen nog vrij groot moet zijn geweest. Verschillende adellijke geslachten bleven rooms. Na de val van Groningen komen er meer missionarissen* (zowel regulieren als seculieren). De jezuïeten* traden stoutmoedig op en hebben hier en daar succes gehad. Er is gezegd: Frl. bleef een protestants gewest door gebrek aan geestelijken, z Bolswert, B. a; Tiara, A.; Heyden, W. v. d.

CONTRA-REMONSTRANTEN, z Remonstranten.

CONTRIBUTIE. 17de-eeuwse aanduiding van wat na 1892 een zeeverend* waterschap heet. Thans nog in sommige namen. Ontleend aan het contribuieren van werken of gelden. Het C.-huis was bestuurshuis.

CONTUMACIE. Ongehoorzaamheid aan een rechterlijk bevel, in het bijzonder verstek. Contumax = degene die verstek laat gaan. Sommige nedergerechten* hielden hiervan afzonderlijke C.-boeken.

CONVERS. Lekebroeder of -zuster bij landbouwende kloosterorden, gebruikt voor werelds en ruw werk. Hun zeden waren daarmee vaak in overeenstemming (vechten!), zodat bij de kloosterhervorming* in de 15de eeuw de C.en meestal verdwenen.

COOL, Pieter, doopsgez. predikant (Amsterdam 31.10.1807-Harlingen 2.9.1891). Stond te Purmerend 1832-36 en Harlingen 1836-72. Een der invloedrijkste doopsgez. predikanten van zijn tijd, 'modern' en geheelonthouder, auteur van vele korte geschriften en opstellen. Met D. Harting van Enkhuizen richtte hij 1861 'Doopsgezinde Bijdragen' op. Goed kenner van het Arabisch.

Zie: Menn. Encyclopedia, I (Scottsdale 1955), 707.

COÖPERATIE, z Landbouwcoöperatie.

COOPERSBURG te Akkrum, z Kuipers, F. H.

COOPMANS, Gadso, medicus (Franeker 1746—Amsterdam 5.8.1810). Arts te Franeker (1770), hoogl. aldaar in de scheikunde en medicijnen (1773-87), zwierf na 1787 door Europa, was hoogl. te Kopenhagen (1791), te Kiel (1793-96) en ten slotte arts te Amsterdam. Latijns dichter: een

gedicht over de pokken is door Goethe vertaald, een heldendicht over Peter de Grote (*Petreis*) bleef onvoltooid.

Zie: Boeles I, 2de dl., 580-586; Ned. Leeuw. XLVIII (1930), 239-241; Reg. Leeuw. Cour., 30.

COOPMANS, Georgius, medicus (Makkum 27.6.1717—Franeker 30.5.1800). Bekwaam arts te Franeker, vraagbaak voor de studenten en schrijver van verschillende werken. Zijn huis aan de Voorstraat uit 1746, met de kop van Hippokrates in de gevel, is thans een museum, z Franeker ('t Coopmanshûs).

Zie: v. d. Aa III, 690.

COOPMANS, z Koopmans.

CORBELIJN BATTAERD, Carel Herman Ferdinand Alexander, penningkundige (? 1847-Groenlo 15.6.1913). Van 1874-93 bestuurslid en conservator van het Fr. Genootschap*, deed veel voor het bewaren van oudheden (Hludana*-geloftesteen, schervenvondst uit Romeinse legerplaats te Winsum) en ijverde zeer voor de Hist. Tent. 1877. Groot verzamelaar.

Zie: Vr. F. XXII (1914), 144-149; Leeuw. Cour. (28.3.1934).

CORBULO, Romeins bevelhebber. C. moest op last van keizer Claudius de Chauken* tuchtigen (47 n.C.) en trok door het gebied der Friezen, die hij weer onderwierp (beschrijving bij Plinius). z Olenius. Wrsch. zijn de Friezen uit de streek ten noorden van de Katwijker Rijn teruggedrongen naar het terpengebied. Zo kwam een strook niemandsland tussen de Rijn en het Friezenland. Friezen dienen voortaan in de Romeinse legers (tot in de 3de eeuw bijv. in Engeland), z Verritus.

Zie: Boeles II, 121-122.

CORNELIA-STICHTING te Beetsterzwaag. Gesticht door de familie Van Lynden (1821). Na de dood van de laatste eigenaar, de heer Van Palland, werd het buiten 1910 door de Haagse Diaconessenvereniging 'Bronovo' ingericht voor zieke, zwakke en gebrekkige kinderen. In 1915 was de verbouwing voltooid. Het buiten is genoemd naar freule Cornelia, dochter der laatste bewoners Van Lynden. Zij bracht zieken medicijn uit haar particuliere apotheekje, een verjaarsgeschenk. Het gebouwtje staat nog in de tuin van de C. De C. 151957 erkend als buitenkliniek voor re validatie van poliokinderen. Toen kwam ook de Stichting Revalidatie Beetsterzwaag tot stand, waarin zijn vertegenwoordigd de C., de Stichting Revalidatie Frl. en de werkplaats voor minder validen annex prothesenwerkplaats de 'Schakel' te Beetsterzwaag. De C. wordt revalidatiecentrum voor minder valide kinderen, z Minder-validenzorg.

CORNELIS WESSELSZ. (van Dockum) (Kollum 1533—Amsterdam 24.5.1569). Een der eerste watergeuzen, te Amsterdam opgehangen.

Zie: N.B.W. X, 1174.

CORNELIUS VAN SNEEK (Cornelius

Snecanus), dominicaan (Indijk ca. 1455—Lwd. 1534). Studeerde te Rostock, is 1505 vicaris-generaal der Hollandse congregatie te Utrecht, later weer prior te Rostock en theologisch hoogl. ijverde voor strenge kloostertucht, bestreed het lutheranisme; in 1533 zag hij de hervorming te Rostock winnen en ging 1534 naar Lwd., waar hij stierf.

Zie: A.A.U. XXXIII (1907), 201-231; XXXVII (1911), 253; Wumkes, Paden IV, 92-97.

CORONEL, Samuel Senior, medicus (Amsterdam 28.4.1827—Lwd. 25.11.1892). Van 1869-92 arts te Lwd., schreef behalve over medische ook over sociaal-economische vraagstukken en verzorgde lang de rubriek buitenland van de Leeuw-. Cour.

Wrk.: Het gildewezen in Frl. (1868); Herinneringen aan de Hist. Tent. van Frl. (1878).

Zie: N.B.W. IV, 459.

CORONIKE VAN VRIESLANT, kroniek, bewaard in codex van 1476 in de Universiteitsbibliotheek Leiden, geschreven wrsch. na 1441. De kroniek gaat tot 1432, berust vooral op Beka en is door Petrus van Thabor gebruikt. Wrsch. uit klooster Thabor*.

Zie: H. Bruch, Kroniek der Fr. kronieken (1952), 23-40; Romein-Bruch, Supplement (1956), 60-61.

CORPUS. Deel van het grondbezit van een klooster, dat in eigen beheer gehouden werd, soms onvoldoende voor het onderhoud der kloosterlingen, soms ook zeer groot. Barraconvent* had in 1511 met 647 1/2 pondemaat (180 ha) het grootste C. van alle. In 1580 werd het C. soms dorp. De naam komt, meestal vervormd, nog voor als landnaam.

Zie: B. VIII (1946), 11-21.

CORPUSGELDEN. De floreenbelasting (z Floreen), die de steden voor de eigenlijke kern van de stad verschuldigd waren, in tegenstelling tot de florengelden, die opgebracht moesten worden door de 'buitenburen*'.
Tussen 1600-38 vormden de C. een twistpunt tussen steden en platteland, uiteindelijk door de Staten-Generaal geregeld. De steden meenden nl. dat huizen ten plattelande, die nering dreven en geen floreen schoten, ook op een billijke floreen moesten worden aangeslagen.

Zie: P. Winsemius, Chronique van Vrieslant (1622), XXste boeck.

Zie: P. Winsemius, Chronique van Vrieslant (1622), XXste boeck.

CORPUT (Cornput), **Johan van den**, genieofficier (Breda apr. 1542-Groningen 17.9.1611). Bestreed in Staatse dienst de Spanjaarden in het noorden; bevriend met Willem* Lodewijk, met wie hij krijgskunde studeerde en legerhervormingen* doorvoerde.

Zie: N.B.W. III, 259-260.

CORRESPONDENTIE. De synode der Fr. kerk zocht tijdens de Republiek contact met de synoden der andere gewesten. Op de duur zond men over en weer correspondenten; erg vlot kwam de regeling

niet tot stand (bijv. met Groningen en Overijssel). De C. heeft de eenheid der latere herv. kerk bevorderd.

CORVEY, abdij der benedictijnen aan de Weser, gewijd aan St.-Vitus. Zij bezat de kerk van Oldehove te Lwd. als eigenkerk*. Als voogd traden ca. 1100 de graven van Nordheim op; de door een van hen opdrongen abt Heinric van Nordheim (1143-46) verkwanselde o.a. de kerk van Lwd.; zijn opvolger Wibald trachtte vergeefs deze fout te herstellen. Van 1803-06 was C. bezit van de latere koning Willem I.

Zie: O. Klohn, Corveyer Schutz- und Vogteiverhältnisse (Hildesheim 1914); M. P. van Buijtenen, Sint Vitus van Oldenhove (Utrecht 1950), 1-23.

CORWINUS, Jelle, z Jong, Jan de; Oefenaars.

COSTE, Jhr. **Edmond Charles Guillaume Ghislain de la**, jurist (Mechelen 24.2.1788-Brussel 30.3.1870). Diende onder de Fransen en onder Willem I. Bezocht als lid van de Raad van State in 1823 Frl. en adviseerde over een indeling in veendistricten*. Hielp mee bij de bestrijding van de overstroming van 1825. Minister van Binnenlandse Zaken, na 1841 in de Belgische politiek, z Veendistrict, Vervening.

Zie: N.B.W. IX, 165-166.

COSTERUS, Pieter Jacob, classicus (Edam 3.10.1806— Sneek 15.3.1862). Van 1843-62 rector, in 1849 en 1850 kamerlid. Geleerd man, die het leven van zijn tijd meeleeft; schreef vele boeken en artikelen.

Zie: N.B.W. II, 342-343.

COSTUMEN VAN 1542. Collectie Fr. gewoonterechtelijke bepalingen, opgespoord en op schrift gesteld in opdracht van het Hof* van Frl. ingevolge de edicten der centrale regering van 1531-40. Ze bevatten de punten waarop het Fr. recht afwijkt van het Romeinse, en zijn door het Hof ter aanvulling aan de grietmannen opgezonden. Slechts van Baarderadeel en Hennaarderadeel zijn aanvullingen overgeleverd. Advocaten van het Hof hebben de C. in 1544 nog uitgebreid.

Tekst: Chtb. II, 840; III, 60.

Costumen van Baarderadeel (1542). Aanvullingen, door een commissie van juristen (geestelijken) en leken uit Baarderadeel gegeven op de C.r. 1542.

Zie (voor de tekst): Chtb. II, 860.

Costumen van Hennaarderadeel (1542). Aanvullingen, door grietman Wattie Woorda gegeven op de C.v. 1542.

Zie: Versl. Med. V.U.B.O.R. XI (1957), 401-404.

COSTUUM (ook recht van nabouw). Het recht van de pachter van een plaats om in de herfst van zijn laatste huurjaar een vijfde tot eenderde deel van het bouwland 'met wintervrugten toe te zaaien' en de opbrengst daarvan voor zich zelf te oogsten, nadat hij de plaats heeft verlaten, zodat de opvolgende pachter het *kostûmlân* pas na die oogst kan aanvaarden. Daarentegen was de afgaande pachter verplicht het overige bouwland in de herfst

vóór zijn afgaan ter beschikking van de eigenaar te stellen. Het C. is in de 18de eeuw ontstaan, ter vergoeding van de toen opkomende regel, dat de afgaande pachter het grootste deel van het bouwland in het op-één-na-laatste pachtjaar tot braakland* moest maken. Het C. is tegelijk met het braakleggen in onbruik geraakt.

COSIJNS, Adrianus, jezuïet (Antwerpen 10.3.1658— Kortrijk 14.3.1711). Werd in 1694 missionaris te Bolsward tot zijn verbanning in 1708. Hij schreef enkele treurspelen en moraliserende gedichten van historische waarde.

Zie: H. v. Duinkerken, Bloemlezing uit de kath. poëzie m (Bilthoven 1939), 16-17, 159-160.

COULON, Anthonius, architect (? ca. 1682-Lwd. 1753). Huwde in 1710 te Lwd., waar hij in de geest van Daniël Marot werkte. In 1713 bouwde hij als 'bouwmeester van Syn Hoogheit' het C.-huis († Beeldh.kunst), in 1731 werkte hij aan het Princessehof*. Een portret van het gezin (ca. 1730) in het stadhuis te Lwd. z Leeuwarden (Gebouwen).

Zie: De lepening fen de Fr. Ak. (1938), 27-41.

COULON, Julius Vitranga, medicus (Lwd. 29.5.1767-15.8.1843). Leerling van Val. Slothouwer*. Na studie te Franeker en Leiden arts te Lwd. met drukke praktijk. President der 'Departementale Commissie van Geneeskundig Bestuur' (1801-27). Gaf ontleedkundige lessen, hield zich bezig met veeziekten. Oprichter van het 'Vriesch Gen. van proefondervindelijke Landbouw' (1835). Schreef opstellen en boeken op geneeskundig terrein, z Commissie van Landbouw.

Zie: V.A. (1865), 87-93; N.B.W. IV, 463; Reg. Leeuw. Cour., 7, 30.

COULON, Willem, academiédrukker (1727-1781), statendrukker te Lwd. (1742-81). Promoveerde in de rechten 1736, was burgemeester te Lwd. Zijn weduwe zette de zaak tot de revolutie voort. Gaf het Charterboek* uit.

Zie: W. Eekhoff, Stedelijke Bibliotheek (1870), 436.

COUMANS (ook: Koumans). Van dit geslacht moet worden genoemd: Johannes (1615 notaris, 1618 secretaris Lemsterland, 1621 secretaris Franeker hogeschool, 1632 gemonopoliseerd leverancier van wijn en bier voor de academie, 1634 gepromoveerd, 1636 advocaat te Lwd., gest. aldaar 1646).

Verder Lambert Gysbertsz. (van 1671 boekverkoper Peperstr. Lwd.; zijn weduwe hertrouwt 1674 Johannes de Ruiter, die de zaak voortzet); diens oudste zoon Gysbert (ca. 1667-Lwd. 28.4.1725, sedert 1695 predikant te Ee); diens broer Gerryt (ged. Lwd. 25.7.1669-ca. 1730, boekverkoper Peperstr. 1700, 1714 tevens ijtingmeester van de steen-, kalk-, en estrikkakkerijen, daarna te Dokkum). Dan Pieter Gerrits (Dokkum ca. 1703-begr. Lwd. 10.6.1779, sedert 1730 stadsdrukker in De Jonge Ruiter in de Peperstr.) en Johanna Gerrits (trouwt 1730 de organist Samuel Tresling, ged. Lwd. 4.6.1704, beiden 1771 met attestatie naar Ee; hun zoon Gerrit

Tresling later ook boekdrukker). z Smeding, P. Smeding.

Zie: Hs. Genealogie in Gem. Arch. Lwd.; B. XIX (1957), 117-134.

COUPERUS. In de 17de en 18de eeuw predikantengeslacht in Frl., sindsdien overgegaan in de boerenstand, afstammend van een kuiper te Sneek, volgens de traditie de zoon van een Schots predikant, die in de jaren 1580 te Burgwerd de herv. leer verkondigde. Enige leden verlieten Frl., o.a. de patriotse advocaat Jan (1755-1833) en Abraham (1752-1813), gouverneur van Malakka, wiens achterkleinzoon de romanschrijver Louis (1863-1923) was. Nog talrijk in Achtkarspelen, Lwd., Bolsward, Wonseradeel, Hemelumer Oldeferd en Sneek, verder verspreid o.a. in Ver. Staten.

Zie: N.B.W. IV, 463; IX, 166, 451; x, 219; Romein, Naamlijst, 106, 118, 157, 159, 261, 318, 370, 396, 447, 514, 582; Aanv., 46; Ned. Patr. I (1910), 86; Sibbe in (1943), 237; J. Couperus, Beknopte adreslijst van de familie C. (1948); W. Wijnaendts van Resandt, Het geslacht C... (1953).

—, **Theodorus** (ook: Dirk Jansens), predikant (?—Warga 1684). Stond te Idaard (1647-64) en Warga (1664-84). Schreef stichtelijk werk, verzette zich tegen de labadisten*. Afstammelingen waren Fr. predikanten.

Zie: B.W.P.G. IV, 502-503.

COURANT, z Christelijke Dagbladders, Pers, Socialistische Bladen.

COURANT, Friesche, a. Patriottisch orgaan, dat van 3.6-5.9.1795 en van 4.3.1796-98 verscheen, daarna 'Bataafsche Leeuw. C.', en in 1806 weer 'Vriesche C.' kwam te heten. De uitgever was Joh. Seydel. In de redactie zaten eerst A. Staal, M. Koon, C. Godschalk, R. Dibbets. De 'Leeuw. C.' en de 'Vriesche C.' werden in 1811 te zamen gevoegd: 'Journal du Département de la Frise'. In 1820 kwam de 'Fr. C.', waarvan M. Koon de eigenaar was, nog eens voor korte tijd terug;

b. Ook tussen 12.9.1942-14.4.1945 verscheen er een 'Fr. C.', wederom als gevolg van gedwongen samensmelting. Op 7.9.1944 verscheenen een illegaal nummer, dat groot opzien baarde.

c. Ook de titel van een radicaal, liberaal blad (1862-1919), dat onder redactie stond van J. F. Jansen en een Fr. nationalistisch geluid liet horen. Fr. medewerkers waren o.a. G. Colmjon en H.G. v. d. Veen. De drukker was J. R. Miedema te Lwd. z Provinciale Fr. Courant.

COURTONE, Jacques André, predikant (Den Haag 16.2.1711 ?—Lwd. 2.8.1775). Waals predikant te Lwd. (1745-75), zeer belezen, maar uiterst bescheiden. C. zat met P. L. Stadius Muller* in de redactie van de in 1752 opgerichte Leeuw. Cour. Ook schreef hij spectatoriale* geschriften (o.a. *l'Observateur Hollandais*, 1751-52) en homiletische werken.

Zie: B.W.P.G. II, 280-282; Leeuw. Cour. (13.5.1950).

COUSEBANT. Patricisch geslacht te Haarlem, waartoe behoorde Nicolaas Wiggers, priester (Haarlem 1555—Keulen 1628). Ca. 1590-1603 ondernam hij verschillende zielzorgreizen naar Frl. en gaf leiding aan de andere priesters daar. In 1603 ingetreden bij de franciscanen te Keulen, bewerkte hij, dat dezen missionarissen zonden naar Haarlem en Z.-Frl.

Ook moet vermeld worden Joseph C., priester (Haarlem 1633-1695). Sinds 1673 provicaris of vicaris-generaal van het bisdom Lwd.; veel brieven zijn bewaard.

Zie: A.A.U. LVI (1932), 97-103; LXV (1945), 270-277.

CRACK. Eigenerfd geslacht te Heerenveen, uitgestorven eind 17de eeuw. Hippolytus Roelofs (geboren 17.10.1626) en zijn oomzegger Johannes (1600-52) waren grietman van Engwirden. De eerste was van 1605-26 in hut bestuur en stichtte wrsch... in 1608 Crackstate te Heerenveen.

Zie: Stb. I, 256; II, 174; Sminia, Naamlijst, 337, 338; Andreae, Nalezing, 108; N.B.W. X, 220, 221

CRAIGIE, Sir William A., Engels taalkundige (Dundee 13.8.1867-Oxford 2.9.1957). C. leerde tientallen talen, waaronder het Fr. Bezocht in 1909 Frl., waar hij contact had met het Selskip 1844. Hij kondigde in 1909 de *Lytse Fr. Spraekleare* van Postma en De Clercq aan en stond een lezing af over het opleven van talen en dialecten (*Forjit my net*, 1912). C. spoorde P. Sipma* aan tot het schrijven van zijn *Phonology and grammar of modern West-Frisian* (1914) en verleende daadwerkelijk hulp. Bijdragen van zijn hand in Fr. Jierb. 1937 en B. X (1943) en XIV (1952). De Fr. Ak. benoemde hem in 1938 tot erelid.

Zie: A memoir and a list of published writings of Sir W. A. C. (Oxford 1952).

CRANBERRY (lepeltjesheide*). Plant in vochtige duinvalleien op Terschelling. De rode bessen worden in de nazomer geplukt, gesorteerd en uitgevoerd. W. Zaadnoordijk's C.-cultuur pacht de 'bessenplakken'.

CRANE, Jan Willem de, letterkundige (Hoorn 11.4.1758-Franeker 31.3.1842). Huisonderwijzer bij de grietman te Buitenpost (1776), preceptor te Alkmaar (1779), rector te Dokkum (1780), te Enkhuizen (1788), hoogl. in 'Literatuur, Historiën en Poesie' te Franeker (1788-1811), aan het Atheneum in de klassieken (1815-28). Bibliothecaris. Biograaf. Een der stichters van het Fr. Genootschap* (1827).

Zie: Boeles I, 2de dl., 636-644; Repert., 235.

CRANS, Jan, klokkengieter (Amsterdam 1670-?). Werkte met zijn zoons Cyprianus en Cornelis te Enkhuizen en Amsterdam. Cyprianus volgde in 1734 J. A. de Grave als stadsgeschut- en -klokkengieter op. De C.en goten tussen 1722-54 22 Fr. klokken.

CRIMINALITEIT. De misdadigheid in Frl. is lager dan elders. Van 1954-55 is er procentueel een

lichte stijging (5 pct.), maar het relatieve cijfer (165) is het laagste (Limburg met 313 het hoogste) van het land. Frl. en Zeeland staan onderaan, Limburg en N.-Holland bovenaan, vooral wat betreft weerspanningheid, gekwalificeerde diefstal, verduistering, moord, doodslag en zware mishandeling. Wat betreft valsheid in geschrifte staat Frl. boven het landsgemiddelde, zo ook wat betreft stroperij, oplichting, vernieling. De C. is de laatste 30 jaar aanzienlijk gedaald. Mishandeling kwam vroeger veel voor, ook misdrijven tegen de zeden.

De C. was in 1925 in Frl. gelijk aan het landsgemiddelde, vooral de C. tegen leven en persoon is hier steeds laag geweest. Dit wordt een raseigenschap geacht (J. M. van Bemmelen). Opmerkelijk is, dat in de provincies met de hoogste cijfers voor levensdelicten de laagste voor zelfmoorden voorkomen. Frl. staat met N.-Holland wat zelfmoorden betreft bovenaan. Voor belediging en economische delicten heeft Frl. thans een gunstig cijfer. Het ontbreken van grote steden, de homogeniteit der bevolking, de betrekkelijk geringe werkloosheid schijnen in Frl. en Zeeland gunstig gewerkt te hebben.

Zie: Criminele Statistiek over 1955 (uitg. Centr. Bureau van de Statistiek); J. M. van Bemmelen, *Criminologie* (1952).

CROLES, Jelle Jelles, jurist (IJlst 23.8.1869-Lwd. 30.6.1936). President gerechtshof Lwd., van 1903-22 lid Prov. Staten, van 1922-29 lid Eerste Kamer; A.R. voorman, voorvechter van het chr. kweekschool- en voorbereidend hoger onderwijs.

CROMMELIN, Samuel, herv. predikant (Amsterdam 21.10.1778-Lwd. 6.8.1858). Stond als opvolger van M. Eppens* van 1824-47 te Lwd. Type van de gemoedelijke predikant, die veel voor de behoeftigen werkte. Schreef verschillende boeken.

Zie: B.W.P.G. II, 322-323; Leeuw. Cour. (10 en 13.8.1858).

CROMWELL, Oliver, Engels lord-protector (1599-1658). In de Tweede Engelse oorlog heeft Ameland, dat een aparte positie innam in Frl. en de Republiek, getracht zijn neutraliteit te handhaven. Daartoe stuurde Watse Frans van Cammingha in 1654 twee Amelanders, Liemme Pieters en Dirck Douwes, naar Londen. Dezen hadden inderdaad succes. Over de ontmoeting van de Fr. gezant Allard Pieter van Jongstal* en C. wordt een anekdote verteld, waarbij de namen een rol spelen.

Zie: Leeuw. Cour. (4.10.1951).

CRONENBURGH, Van, geslacht uit N.-Holland, vermoedelijk bastaardtak der heren van C., die zelf uit een bastaard van Willem in van Holland stamden. In de 17de eeuw vestigden zich in Frl. Adriaen C., wiens tak begin 17de eeuw uitstierf, en zijn neef Jacob († 1572). die trouwde met Bauck van Adelen. Hun zoon Claes († 1629) werd geadopteerd door zijn oom Claes van Adelen en stichtte de tak v. Adelen v. C., die ca. 1700 uitstierf. Claes' zoon Sybolt (1601-44) werd bekend door een ms. stamboek van de Fr. adel

met getekende wapens, z Wapenboeken.

Zie: Stb. I, I; II, I; Reg. Leeuw. Cour., 30; Repert., 235.

—, **Adriaan van**, portretschilder (Schagen ?-Bergum na 1604). In 1567 secretaris van Tietjerksteradeel. Zijn signatuur bestaat uit een cryptogram (Aaaa = A drie aen). Werk in Fr. Museum en Prado te Madrid.

Zie: Oud-Holland 51 (1934), 1-10, 144; A. Wassenbergh, *L'art du portrait en Frise au seizième siècle* (Leyde 1934).

CRYPT. Onderaardse ruimte onder het koor van een middeleeuwse kerk, herinnerend aan de onderaardse kerken van de catacomben. In de C. werden vrome geestelijken begraven en relieken bewaard en vereerd Er stond een altaar. De enige C. in Frl. is die van Rinsumageest uit de 12de eeuw met twee kostbare pijlers. In 1947 gerestaureerd.

Zie: P. Glazema, *Gewijde plaatsen in Frl.* (Meppel 1948).

CUNERUS PETRI, bisschop (Brouwershaven ca 1530-Keulen 15.2.1580). In 1569 tot bisschop van Lwd. benoemd, werd hij 23.1.1570 ingewijd. Zijn taak was het Frl. van de ketterij te zuiveren. Hij bezocht zijn diocees, maar ondervond veel tegenwerking door geuzeninvallen en door hem vijandige geestelijken. Op voetspoor van S. A. Gabbema is hij te veel van schraapzucht beschuldigd. Toen Caspar de Robles* door Rennenberg* vervangen werd, werd hij afgezet (1578). Na gevangen gezeten te hebben te Harlingen en Bergum kon hij vluchten. C.P. is de auteur van vele boeken.

Zie N.B.W. V, 122-124; Vr. F. IX, 177-206; XII, 451-454; XX, 323-390

CUP, Willem, jurist (Zaltbommel 6.7.1604-Franeker 16.1.1667). Hoogl. in de rechten te Harderwijk (1634) en te Franeker (1647-67).

Zie: Boeles I, 2de dl., 190-192.

CUPERUS, Andle Schelles, doopsgez. predikant (Blessum ca. 1750-Zijldijk 1812). Stond te Westerschelling 1782-90, Knijpe 1790-1804 en Zijldijk (Gr.) 1804-12. In zijn Knijpster tijd een vurig patriot. Van 5.3.1796-21.6.1798 was hij een zeer actief lid van het prov. bestuur van Frl. Dit leidde in zijn gemeente tot moeilijkheden, daar een deel der leden nog op het standpunt stond, dat een doopsgezinde zich niet met staatszaken had in te laten.

Zie: P. H. Veen, *De Doopsgez. in Schoterland* (1869), 78-98.

CUPERUS, Joukje Elisabeth (Jouck), altzangeres en zanglerares (Boksum 11.6.1910-). Opleiding Sem Dresden, Wallerstein, Corn. van Zanten. Zingt o.m. volksliederen in vele talen, ingestudeerd o.l.v. personen uit het betrokken land. Concertpraktijk in diverse landen.

Zie: Leeuw. Cour. (14.1.1950).

CUPERUS, Sjoerd Minnes, herv. predikant (Goutum 13-3-1875-Hardegarijp 7.7.1948). Stond te Ureterp (1902-12), Huins (1912-16),

Lekkum (1916-43), was bestuurslid van het Selskip foar Fr. tael- en skrifte-kennisse, het Fr. Godgeleerd Gezelschap en van het Fr. Gen. Zijn *Kerkelijk leven der Hervormden tijdens de Republiek* (1916-20), waarvan het eerste deel als proefschrift diende, is een belangrijke bijdrage tot de Fr. kerkgeschiedenis.

Zie: Vr. F. XL (1950), 202-204.

CUPERUS, Watze, pseud.: Bouke fen Skeanebûrren schrijver (Blija 30.4.1891-). Was tot 1956 meteropnemer elektr. bedrijf te Marrum; chr.-Fr. volksschrijver met sterk sociale belangstelling.

Wrk.: Skeanebûrster folkslibben (1933); Lânstoarm XI, 1914-18 (1937); romans: De gouden tried, 3 dln. (1941-50); Oarreheite erfskip (1943); De pipegael (1947); Doeke Daan (1948); Swart, mar leaflik (1949); Hoeder en skiep (1955); jongensboek: Oarreheite pet (1933, ³1938); toneelstukken: o.a. Libbensropping (1956).

Zie: Reg. Leeuw. Cour., 30; A. S. Wadman, Kritysk Konfoai (1951), 105-112; Piebenga (1957), 262, 267, 277.

CUYCK, z Compagnie, Dekama, Vervening.

CUYCK, Dirck Jansz., boer (Sint Anna Parochie 1578-17.3.1636). C. liet een paar handschriften na met aantekeningen uit 1598-1625 en 1620-32, die o.a. voor de landbouwgeschiedenis belangrijke notities bevatten.

Zie: Tjidspiegel (1902), III, 411 e.v.; Sannes, Bildt I, 162-164; Spahr van der Hoek, Fr. landb. I.

CYPRIANUS, Abraham, medicus (Amsterdam ca. 1665-Londen 16.4.1718). Stadschirurgijn en steensnijder te Amsterdam, hoogl. in de medicijnen te Franeker (1693-95). Gevierd verloskundige en lithotoom in Londen.

Zie: Ned. Ts. v. Geneesk. 83 (1933), 70, 2625; Boeles I, 2de dl., 334.

CYPRIANUS REGNERI AB OOSTERGA, z Oosterga, C.R. ab.